Літаратурная Беларусь

Выпуск №1 (125)
(студзень)

КУЛЬТУРНА-АСВЕТНІЦКІ ПРАЕКТ
Грамадскага аб'яднання «Саюз беларускіх пісьменнікаў» і «Новага Часу»

lit-bel.org
novychas.by

Змест

НАВІНЫ: асноўныя падзеі грамадска-літаратурнага жыцця Беларусі ... с. 2
ПАМЯЦЬ: Аляксей КАЎКА пра Мікалая УЛАШЧЫКА ... с. 3
ПРОЗА: апавяданне «Лазня» Вінцэся МУДРОВА ... с. 4
ПАЭЗІЯ: паэма Юркі ГОЛУБА і вершы Марыі БАРАВІК ... с. 5
ЧЫТАЛЬНЯ: фрагменты аповесці Віктара КАРАМАЗАВА пра Фердынанда РУШЧЫЦА ... с. 6–7
ПРОЗА: апавяданне Андрэя ФЕДАРЭНКІ «Сузіральнік» ... с. 8
КРЫТЫКА: рэцэнзіі на кнігі Зміцера Бартосіка і Сцяпана Лаўшука ... с. 9
ДРУК: агляд чарговага нумара часопіса «ДЗЕЯСЛОЎ» ... с. 10
ШКАЛЯРЫЙ: Уладзімер АРЛОЎ пра РАДЗІВІЛАЎ, творцаў і мецэнатаў ... с. 11–12.

Рускі свет — свет ахвяры. Калі наўкола ворагі, калі іх паўсюдна шукаюць, значыць, суб'ект такой палітыкі — ахвяра. А ў ахвяры аніякай пазітыўнай матывацыі няма. Навошта імкнуцца некуды і працаваць, калі паўсюль ворагі? Найпершая задача — іх перамагаць. Але перамагчы не ўдаецца

Руская сцяна

...Узнікае такое адчуванне, быццам ідзеш-ідзеш — і ўтыкаешся ў сцяну. Рускую сцяну, за якой рускі свет, дзе вароты зачыненыя і ніхто не адамкне іх для цябе з прычыны твайго іншабачання.

Колькі не грукайся — не прайсці. І сцяна рускага свету стаіць тут, на нашай беларускай зямлі! Хоць і зразумелая з гістарычнага гледзішча сітуацыя, а ўсё ж парадаксальная...

На нашым канале СТВ натыкаемся і глядзім з жонкай расійскую тэлеперадачу аб «Тытаніку» і яго пагібелі. Цікава. Але ў выніку да якіх высноў прыходзяць аўтары? Аказваецца, «Тытанік» змайстравалі толькі дзеля таго, каб ён адразу затануў. Каб прыпыніць тэхнічны прагрэс, які набіраў сілу. Гэтак вырашылі моцныя свету гэтага — Ракфелеры, Морганы, Форды і ўсе астатнія да іх падобныя члены Гейдэльбергскага клуба. Масонская змова, словам. І, зразумела, найперш накіраваная супраць Расіі, якая на пачатку дваццатага стагоддзя набірала моцу. Бач ты, нават самы вялікі карабель будавалі, каб знішчыць Расію!

У народную свядомасць актыўна прасоўваецца і ўкараняецца псіхалогія ахвяры. Бачыце, колькі ворагаў усюды, яны былі і ёсць заўсёды, мы ахвяры, нам трэба змагацца з гэтымі ворагамі. Таму і чапляюцца яны за перамогу ў далёкай ужо вайне, крычаць: «Мы перамаглі!» Толькі акрамя крыку больш нічога няма. Па-за крыкам адчуваюць сябе ахвярай. І вось тут прыходзіць думка: рускі свет — свет ахвяры. Калі наўкола ворагі, калі іх паўсюдна шукаюць, значыць, суб'ект такой палітыкі — ахвяра. А ў ахвяры аніякай пазітыўнай матывацыі няма. Навошта імкнуцца некуды і працаваць, калі паўсюль ворагі? Найпершая задача — іх перамагаць. Але перамагчы не ўдаецца. Ваенная моц быццам ёсць, а вось псіхалагічнай бракуе, нягледзячы на стогны аб сваёй выключнасці.

Яшчэ адзін псіхалагічны аспект ахвяры — ніколі не каяцца, што б ты ні зрабіў. Знішчылі ў трыццатых гадах мінулага стагоддзя ўвесь цвет беларускай інтэлігенцыі — дык гэта так і трэба, каб забыліся на сваю Беларусь. У чым тут каяцца найбольш духоўнаму народу свету, які лічыць сябе спадкаемцам вялікай савецкай імперыі? Ён сам ахвяра з гледзішча знешніх ворагаў.

Таму і не хочацца ў той рускі свет, бо не хочацца быць ахвярай, а рупіць быць пераможцам. Самому жыць нармальна, а не вучыць іншых, як нармальна жыць. Але псіхалогія пераможцы — таксама справа тонкая. Як не дзіўна, яна грунтуецца не на тым, што твая краіна можа зброяй знішчыць цэлы свет, а якраз на жыццёвым падмурку: калі ты сам жывеш добра і ўпэўнены ў будучым сваіх дзяцей. А што там у навакольным свеце — цябе ў бальшыні выпадкаў мала абыходзіць. Як паспалітых людзей у паспяховых краінах. Яны проста працуюць і жывуць.

Мне бліжэй псіхалогія пераможцы. Так і стараюся сябе пачуваць, нягледзячы на тое, што ты як беларус за сваю драматычную гісторыю сам у шмат якіх выпадках быў ахвярай. Ну, быў, а сёння ты пераможца! Найперш таму, што ў цябе ёсць свая краіна Беларусь, у цябе ёсць будучыня. За гэты канчатковы вынік мы заплацілі шматлікімі ахвярамі, але перамаглі. І не зброяй, а духам.

...У Савецкім Саюзе ўсе размаўлялі на рускай мове. Але гэта не называлася «рускім светам». Нас заклікалі горда называцца «савецкім народам». Гэта сёння ўсходняя суседка кажа, што мы жылі ў рускім свеце — і аб гэтым трэба памятаць, гэта трэба захоўваць і нікуды не імкнуцца ад рускага свету ўцячы. Абсалютна не разумеючы, што сёння ў кожнага свой дом, кожны ўладкоўвае сваё жыццё самастойна, па сваёй (а не савецкай ці расійскай) ментальнасці, у тым ліку і ў моўным пытанні.

Акром усяго іншага, чалавеку ўласціва шукаць сваю выгаду. Вось і я думаю: а што мне з таго рускага свету, у якім мяне спрабуюць трымаць, лічаць, што я павінен там быць неад'емна? І не знаходжу нічога. Бо нічога майго беларускага спрадвечнага і гістарычнага ў тым рускім свеце няма і не прымаецца, бо маю родную мову там і за мову не лічаць, і маю дзяржаву лічаць недарэчнасцю. Апусцімся да зразумелага. З Расіі за час існавання незалежнай Рэспублікі Беларусь не фундавалася ніводная кніга на беларускай мове. А з польскага боку, да прыкладу, — не пералічыць. Палякі мудрэйшыя. Не толькі кнігі фундуюць, а і яшчэ шмат іншага, нават калі яны і лічаць нашу беларускую тэрыторыю сваёй. Бо сваіх мэтаў можна дасягнуць рознымі спосабамі. А ў выпадку з усходняй суседкай — адна толькі непрыхаваная агрэсія.

Рускі свет — найперш свет імперскі, што само па сабе ўжо агрэсіўна. Агрэсія ніколі не накіравана ўнутр, заўсёды вонкі. Каб жа яны ўнутры ў Расіі ўсталёўвалі свой свет як арганізацыю годнага жыцця, высокіх тэхналогіяў, сацыяльнай прывабнасці, духоўнасці. Не, тут, дома, мы можам жыць абы як, а вось звонку ўсе павінны быць у коле нашага свету. А хто не хоча, прымусім сілай.

Але што такое рускі свет? У гэтым свеце аб агрэсіі ніхто не кажа, ілгуць проста ў вочы, таўкуць аб нейкай духоўнай выключнасці. А дзе яна? Для мяне найпершая і найвысокая праява духоўнасці — пакаянне. Пакаяння ў нашых усходніх суседзяў я не бачу зусім. За сталінскія рэпрэсіі, за загінулых на вайне, за тое, што ў 30-я была вынішчана беларуская інтэлігенцыя, калі гаварыць больш лакальна і з нашага гледзішча. Немцы пакаяліся за вайну, за халакост. А тут аніяк. Наадварот, Сталіну помнікі зноў пачалі ўзводзіць, рукі якога па локаць у крыві. Як хрысціянін, я такога зразумець не магу. Не магу даўмецца, як чалавек можа заўсёды мець рацыю, быць бязгрэшным. Такога не можа быць па азначэнні чалавечай сутнасці. Аказваецца, можа, Расія — вось прыклад высокай духоўнасці. А на чым грунтуецца такая выснова — ніхто не можа растлумачыць. Проста так лічацца з часоў «трэцяга Рыма».

Заўсёды здзіўляе, калі нас называюць нацыяналістамі. Прабачце, адказваю — я і рускую мову ведаю, і польскую, і ўкраінскую, усюды змагу паразумецца. І не лезу да суседзяў са сваім светам. У гэтым сэнсе, ды і па сутнасці, я інтэрнацыяналіст. А вы акрамя свайго «великого и могучего языка» нічога не ведаеце і не жадаеце ведаць. Хто тады з нас нацыяналіст у самым горшым значэнні гэтага слова?

Навошта мне такі рускі свет? Навошта мяне ўцягваюць у непатрэбныя чужыя праблемы (вядомы прыём), калі ў мяне сваіх цэлае бярэмя — не падняць? У мяне свая дзяржава. У мяне свой беларускі шлях. Адзіна правільны, прынамсі для мяне, бо накіраваны не на агрэсію, а на стваральнасць. Ідзём сваім шляхам, будуем свой беларускі дом, узводзім свой беларускі храм.

Уладзімір Мароз

Конкурс «Экслібрыс» імя Францыска Скарыны

Саюз беларускіх пісьменнікаў абвесціў пра пачатак прыёму прац на конкурс «Экслібрыс», які сёлета мае імя Францыска Скарыны і прымеркаваны да 500-годдзя беларускага кнігадрукавання, прысвечаны мастацкаму перакладу на беларускую мову.

Да ўдзелу запрашаюцца аўтары ва ўзросце да 35 гадоў, якія перакладаюць паэзію, прозу або эсэістыку з любой мовы на беларускую. Тэматыка твораў — любая. Прымаюцца пераклады, якія раней нідзе не друкаваліся.

Аб'ём: да 1 друкаванага аркуша (40 тыс. знакаў з прабеламі для прозы і эсэістыкі; 700 радкоў для паэзіі).

Журы конкурсу: Ірына Багдановіч, Лявон Баршчэўскі, Зміцер Колас, Уладзімір Папковіч, Алена Пятровіч, Андрэй Хадановіч і Ганна Янкута.

Тэксты на конкурс можна дасылаць файламі ў фармаце .doc да 15 ліпеня 2017 года на адрас sbp@lit-bel.org, пазначыўшы тэмай ліста «Экслібрыс».

У лісце мусіць быць наступная інфармацыя: імя, прозвішча, дата нараджэння ўдзельніка, кантактны нумар тэлефона і e-mail.

Па выніках конкурсу мяркуюцца публікацыі ў часопісе «Дзеяслоў», «навачаснай» «Літаратурнай Беларусі», а таксама выданне кнігі з перакладамі пераможцаў пры ўмове наяўнасці аўтарскага права.

Святлана Алексіевіч выйшла са складу Рускага ПЭН-цэнтра

Нобелеўскі лаўрэат па літаратуры 2015 года Святлана Алексіевіч пакінула шэрагі Рускага ПЭН- цэнтра, абвінаваціўшы кіраўніцтва арганізацыі ў баязлівасці перад расійскімі ўладамі.

У каментары «БелаПАН» яна растлумачыла, што прыняла такое рашэнне пасля таго, як стала вядома аб выключэнні з гэтай арганізацыі расійскага пісьменніка і журналіста Сяргея Пархоменкі. Выканаўчы камітэт Рускага ПЭН-цэнтра палічыў, што Пархоменка вёў «правакацыйную дзейнасць, несумяшчальную з мэтамі і задачамі» арганізацыі.

«Рускія пісьменнікі, па-мойму, такія баязлівыя былі толькі ў часы Сталіна, — заявіла С. Алексіевіч. — Цяпер яны таксама гатовыя аблізваць боты ўладзе. Гэта, відома, баязлівасць. Я лічу, што ідэя ПЭН-цэнтра была ў тым, каб менавіта служыць дабру. Пісьменнікі павінны не толькі пісаць, але і служыць дабру, дапамагаць».

Сяргей Пархоменка быў у ліку 60 членаў ПЭН-цэнтра, якія 24 снежня мінулага года звярнуліся з адкрытай заявай да Уладзіміра Пуціна. Яны папрасілі прэзідэнта Расіі памілаваць украінскага рэжысёра Алега Сянцова, асуджанага на 20-гадовы тэрмін па абвінавачванні ў экстрэмізме.

Практычна адразу пасля гэтага прэс-служба пісьменніцкай арганізацыі апублікавала паведамленне, у якім падкрэсліла, што кіраўніцтва ПЭН-цэнтра да гэтай заявы не мае ніякага дачынення.

Праз некаторы час выканкам арганізацыі выпусціў афіцыйную заяву з нагоды А. Сянцова, у якім выказаў занепакоенасць лёсам украінскага рэжысёра і папрасіў Пуціна садзейнічаць змякчэнню ўмоў яго ўтрымання, але адмовіўся патрабаваць яго вызвалення.

На сваёй старонцы ў Фэйсбуку С. Пархоменка раскрытыкаваў гэтае паведамленне, расцаніўшы яго як спробу кіраўнікоў ПЭН-цэнтра адхрысціцца ад звароту прыхільнікаў ідэі памілавання А. Сянцова, каб не патрапіць у няміласць. Гэты пост у сацыяльнай сетцы апублікавалі многія расійскія СМІ.

У знак салідарнасці ПЭН-цэнтр таксама пакінулі Уладзімір Вайновіч, Барыс Акунін, Ігар Ірценьеў, Людміла Уліцкая, Уладзімір Мірзоеў, Віктар Шэндэровіч, Сяргей Гандлеўскі, Леў Рубінштэйн, Вольга Седакова, Эдуард Успенскі, Міхаіл Берг, Андрэй Макарэвіч і яшчэ некалькі дзясяткаў аўтараў.

«Ружа гэта ружа гэта словы» (пра новую кнігу Сабіны Брыло)

Як адмысловы падарунак да Новага года, у снежні выйшла некалькі добрых кніг, і асобныя з іх — напрыканцы месяца. Лічы, з друкарні ды пад ялінку... Гэта «Радзіва Прудок» Андрэя Горвата, «Volumen.1» Міхала Бараноўскага, чакаецца яшчэ паэтычная тройка ў серыі «Пункт адліку», пра якую, мяркую, будзе яшчэ весціся грунтоўная размова. Цяпер жа варта заглыбіцца ў літары Сабіны Брыло.

«Гэта літары» — так і называецца яе дэбютны зборнік. Назва наўмысна простая, і раскрывае яна як нельга лепей уласна характар паэзіі Сабіны Брыло. Галоўнае тут — сутнасць штодзённых з'яў, прадметаў, стасункаў між людзьмі, голая праўда, кажучы наўпрост. Верш як тэлеграма да найблізкага чалавека. Ён гучыць як нешта глыбока асабістае, зразумелае адно дваім, адрасату й адрасанту, але ў гэты суладны дуэт укліньваецца нахаба-чытач, і яму, цікаўнаму літаратурнаму шпіёну, усё ў гэтых прызнаннях зразумела.

Ты спросила, почему мне нравится Боб Дилан.
Я довольно легко отвечу на этот вопрос:
Во-первых, он старый. Во-вторых, некрасивый.
В-третьих, играет на губной гармошке.
Вот если бы ты спросила,
за что ты мне нравишься —
Было бы ответить неимоверно трудно,
Потому что если бы это было не сейчас,
Я поцеловала бы тебя в губы.
Но сейчас совсем другая жизнь,
И я никак не выберусь к стоматологу...
Поэтому спрашивай меня о незначительном,
Спрашивай, почему это Боб Дилан.

Гэта першы верш, ім сустракае вас кніга, і настрой гэты — патаемнай, але разам з тым адкрытай для ўсіх размовы, — застанецца да апошняй старонкі, як і галоўная тэма — чалавечае шчасце, адсутнасць яго ці майбытнасць, прага і спатоленне вечнага людскога жадання любіць:

— Чего столпились на площади,
граждане люди?
Казни сегодня не будет,
чего ж вам надо?

— Мы все здесь хотим любви:
большой, настоящей,
невиданной, неописуемой —
разве нет?

Сапраўды, хіба не?

Пішучы пра паэзію Валянціны Аксак, мне ўвесьчасна бачыўся каменны сад — адмысловае мастацтва маўчання і раскіданых у ім паўз. У выпадку з Сабінай Брыло асацыяцыя іншая: малюнкі ў наўмысна дзіцячым, прымітыўным стылі. Гэта паэзія, якая, кажучы пра надзвычай складаныя рэчы, маскіруецца пад простасць, забаўку. І што не менш важна, чытач адчувае: гэта сапраўды толькі маскіроўка, мімікрыя пад невыносную лёгкасць быцця, і яшчэ больш важна — аўтар таксама ведае, што чытач усё зразумее. Як там спявалася, «я знаю, что ты знаешь, что я знаю, что ты знаешь».

«Гэта літары» — зборнік, пра які варта казаць «быццам бы дэбютны». Агаворка «быццам бы» неабходная таму, што дэбютнай кнігу Сабіны Брыло можна лічыць адно фармальна, бо яна першая ў аўтара. Што да астатніх эпітэтаў, якія прывязваюцца да слова «дэбют» — у нечым непаслядоўнасць, у нечым — нясмеласць аўтара, няроўнае гучанне юнага голасу — гэтага вы не знойдзеце, не пабачыце. Сабіну Брыло анатацыя называе адным з найбольш яркіх аўтараў паэтычнага андэграўнда тут і цяпер. Па-мойму, дастаткова было проста сказаць: гэта паэт. Сапраўды, яе імя не новае для ўсіх, хто цікавіцца сучаснай паэзіяй. Яе светапогляд — глядзець на рэчы проста і называць іх сваімі імёнамі — склаўся даўно (але не закасцянеў, жыве і балюча пульсуе). Пра тое сведчаць хоць бы й сухія лічбы: у кнігу ўвайшлі вершы найноўшыя і амаль пяцігадовай даўніны, а ўсе разам яны гучаць гарманічна, так што падзел тэкстаў па гадах выглядае лішнім. Для адных аўтараў гэта гучыць як вырак: час ідзе, а я ўсё той жа, захрас у адной форме і нічога новага сказаць не маю. Тут жа іншае: творчая сталасць, чытай — паэт адбыўся, стаў, пасталеў, выстаяў.

Размова ідзе пра рэчы найзвычайныя (яны ж і надзвычайныя ў агульначалавечым вымярэнні): каханне, рэўнасць, «любоў і смерць», кажучы словамі Вудзі Алена, назіранні за людзьмі, а дакладней — тонкае адчуванне стану наваколля з усімі яго ўдзельнікамі, жывымі ці неадушаўлёнымі.

Вось, напрыклад:

Август. Немного счастья,
немного денег.
Мокрый автобус,
медрегистратор с бомбой.
И продавец, у которого
столько злости,
Что непонятно, как он ещё
не лопнул,
Взвешивает, как вешает —
зная дело...
В камерах, офисах, холлах,
палатах — сыро.
Солнечный диск печален,
как диск Нирваны.

Маленький мальчик,
купивший дневник в киоске,
Полон плохих эмоций
и злых предчувствий.

Той самы дзівосны эфект, якія гэтыя радкі выклікаюць (зноў цытуем анатацыю), спрацоўвае, насамрэч, па простай схеме. Прагучыць банальна, але: калі пра найпростую рэч найпростымі словамі скажа паэт — гэта будзе паэзія. Калі пра глыбокі й неспазнавальны сэнс жыцця квяцістымі, высокімі словамі выкажацца не-паэт — гэта будзе набор словаў. Такая бязлітасная магія, якая паддаецца не кожнаму. Калі свет літаратараў перавесці ў свет чараўнікоў, Сабіна Брыло будзе магам, на зайздрасць, можа быць, утомленым (тэрмін Галубовіча) магам ды сквібам.

У свеце Сабіны Брыло няма нічога нязначнага. Кожны зрух эмоцыі, адценне голасу, змена ў позірку — вялікая падзея. Між тым, кажа яна пра гэта спакойна, не заломваючы рук, таму, мабыць, ёй і вырыш. Падобнае гучанне — вялікай неахопнай праўдзівасці плюс дакладнага, адзіна магчымага тут і цяпер слова — у старажытнай кітайскай паэзіі. Датычна яе таксама задаюцца пытаннем: вось жа, некалькі слоў пра вецер, вераб'я, раку — і чаму так праймае?.. Тут, як кажуць, навука бяссільная.

Адно з ледзь улоўных, але вызначальных адценняў кнігі — гумар аўтаркі. Яна любіць гэты свет, а значыць, мае права казаць пра яго недахопы. Кажа: то з сумам, то з іроніяй, чыё джала нярэдка скіраванае і на ўласнае сэрца, то са стомаю. Між тым любоў тут нязменны складнік. Як і шчырасць, мужнасць сказаць «не ведаю», не караскаючыся на катурны нейкай там прарочай мудрасці.

Когда кто-то другой любит того,
кого любишь ты —
Это невыносимо и кажется
несправедливым.
По логике текста, здесь должно быть
какое-то «но» —
Но я не знаю, какое, —
и его здесь нету.

Маленькая рэмарка датычна менавіта гэтага тэксту: заўважылі гэтае прастамоўнае «нету?» Яшчэ адзін элемент гульні ў прымітыў, гульні складанай і філігранна праведзенай.

Напрыканцы прызнаюся, што пісаць пра гэтую кнігу няпроста: калі тэксты такія вось простыя, як бездакорна роўная люстраная паверхня, адбіваешся ў іх ты сам. Я заўважыла тое, што жыве ўва мне. А што заўважыце Вы?..

Наста Грышчук

З беларускай упартасцю

30 гадоў з дня смерці Мікалая Улашчыка

Зямны шлях асабісты ён давяршыў нарысам пра сваю Віцкаўшчыну.

Вёска, заўважаў аўтар, не з ліку знакамітых, найвялікшыя падзеі яе абмінулі, асаблівых славутасцяў не вылучыла. Аднак жа, удакладняючы, — вылучыла: «Здавён у Беларусі такіх людзей завуць волатамі. У асобе Мікалая Улашчыка, — адзначалася ў ягоным некралогу, — беларусы займелі яшчэ аднаго асілка духу. Сваімі працамі па гісторыі Беларусі вучоны зрабіў тое, што раней у нашай літаратуры здзейснілі Янка Купала, Якуб Колас, Максім Багдановіч, Максім Гарэцкі. Вялікую мастацкую праўду аб сваім народзе ён падмацаваў трывалым падмуркам гістарычнае навукі» («ЛіМ», 21 лістапада 1986 г.).

Успамінаецца прыкметная дата на сыходзе яго жыццёвага шляху, 80-я ўгодкі нараджэння. Адпаведнае ганараванне ў светлай прасторнай зале Інстытута гісторыі Акадэміі Навук СССР. Узрушлівае ажыўленне прысутных калег, сяброў, знаёмцаў-прыхільнікаў юбіляра. Кветкі — гваздзікі белыя, чырвоныя, аксамітныя тульпаны кволенькія на афіцыйным стале лагодзілі-цяплілі той зімовы ранішнік у акадэмічнай установе. Тады ж сярод іншага занатаваў я прыветныя словы старшыні ўрачыстага дзейства В. І. Буганава, загадчыка сектара па вывучэнні летапісаў, разам яны звыш трыццаці гадоў творча ўзаемнічалі: «Мы сегодня приветствуем сына белорусского народа, покорившего вершины исторической науки». Пафасна, але ж справядліва. У Кнізе гісторыі ён адсланіў стоеныя сэнсы нацыянальнай мінуўшчыны, уключна з беларуска-расійскімі (літоўскімі, украінскімі, польскімі) узаемадачыненнямі. Не лішне згадаць яго фундаментальныя працы: «Перадумовы сялянскай рэформы ў Літве і Заходняй Беларусі», «Хроніка Быхаўца», «Нарысы па археаграфіі і крыніцазнаўству гісторыі Беларусі феадальнага перыяда», Беларуска-літоўскія летапісы ў серыі «ПСРЛ», тт. 32, 35, «Уводзіны ў беларуска-літоўскае летапісанне», мноства публікацый у калектыўных, перыядычных выданнях па гісторыяграфіі, этнаграфіі, фальклору, літаратуразнаўству, краязнаўству, тапаніміцы, экалогіі Беларусі. Водгукі на яго працы ў расійскім, беларускім, украінскім, літоўскім, латышскім, польскім, румынскім, чэшскім, ангельскім, нямецкім друку — вымоўнае прызнанне навуковай грамадскасцю беларусазнаўчых набыткаў нашага суродзіча. Прыкладам, на Захадзе, сведчыць вядомы кнігазнаўца Вітаўт Кіпель, пасля Яўхіма Карскага з беларускіх даследнікаў-гуманітарыяў Улашчык згадваецца найчасцей.

Менавіта такога навукоўца ўшаноўвалі ва ўспомненай напачатку акадэмічнай зале. А што на тое віноўны падзеі?

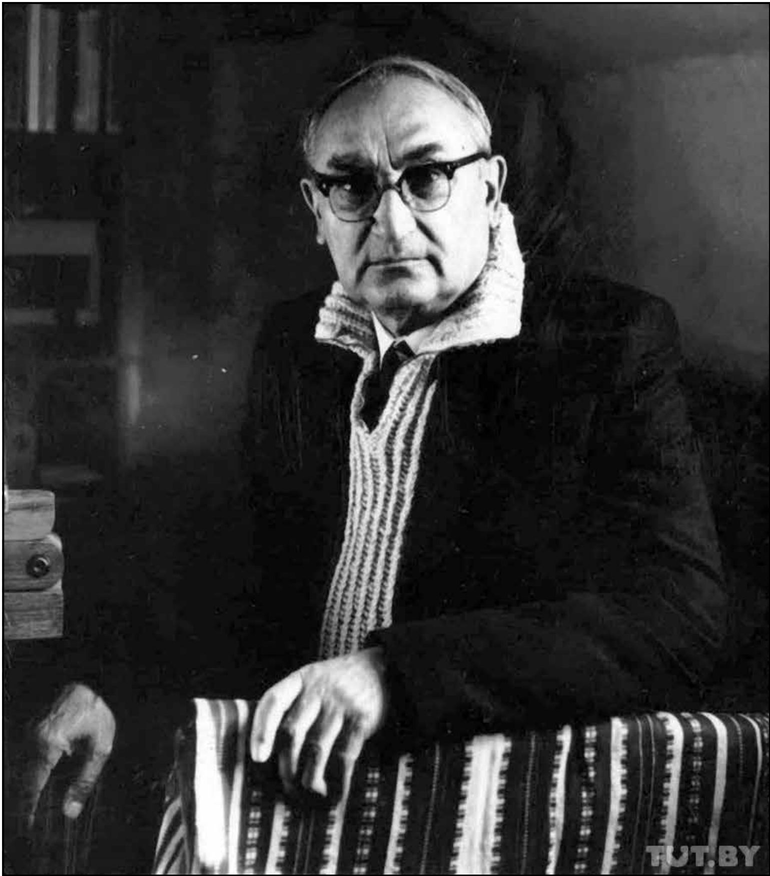

Гожа смугляваты, магутны паставай, хоць відочна прытомлены, ён не прамаўляе, хутчэй разважае прыцішаным, нібы пра сябе, голасам — не тоячы сумнаватай смяшынкі на вуснах. Хто ведаў яго бліжэй, памятае гэты скупавата прыжураны — пад іранічную рэпліку — усмех. Маўляў, і «садзілі» мяне, і «ганялі», цяжка даўся шлях у навуку, аднак жа такі нешта зроблена. За што — удзячны лёсу, калегам, усім тут прысутным.

Змаладу яго гвалтам выштурхнулі з Радзімы (справа так званага Саюза вызвалення Беларусі), а яму адно рупіла — як ёй лепш дарадзіць. Даўні, горкі парадокс прарока ў айчыне. Пазней і пры жыцці Гісторыка афіцыйныя структуры, іх квазінавуковыя прыкарытнікі ў БССР не вельмі праймаліся пошукамі, адкрыццямі былога «нацдэма». Упарта, да апошняга, блакавалі неспатольнае жаданне ўжо знанага вучонага вярнуцца дадому — прадоўжыць, давяршыць свае творчыя намеры-парыванні. Нават кнігу (як жа — беларускую!) — пра Віцкаўшчыну, куды б не звяртаўся — адпрэчылі (свет пабачыла толькі з надыходам галоснасці, па сыходзе аўтара ў іншы свет). «Верхом совершенства» ў гэтай зацятай падлянцы сталася рашучая адмова тадышняга кіраўніцтва гістфака БДУ на ўдзел у юбілейных Пічэтаўскіх чытаннях маскоўскага вучонага Мікалая Улашчыка — вучня й паслядоўніка колішняга рэктара БДУ, даследніка і публікатара яго творчае спадчыны. Не адзначыліся спагадаю да памяці Мікалая Улашчыка й цяперашнія валадары РБ, рэстаўратары «лініі Сталіна»: адмовілі адкрыццю помніка ў Дзяржынску, колішнім Койданаве, — малой радзіме вучонага. Помнік-валун той «асталяваўся» ў Старых Дарогах — у прыватным св.п. Анатоля Белага этнакультуровым музеі...

Выйшла друкам яго «Выбранае» ў серыі «Беларускі кнігазбор», ладзяцца навуковыя канферэнцыі. А нядаўна яго друкаваны даробак узбагаціўся яшчэ адной аўтабіяграфічнай кнігай «Даць народу гісторыю» («Лімарыус», 2016). Раней публікаваныя тэксты Улашчыкавай «Хронікі», студэнцкіх краязнаўчых падарожжаў тут апярэджваюць першыя вопыты маладога храніста, натаваныя ў сярэдзіне 1930-х (тыя сшыткі, часткова друкаваныя ў «Дзеяслове», перахаваў Арсень Ліс, пазней старанна пракаментавала Таццяна Кекелева).

Хранікальна-мемуарны цыкл Мікалая Мікалаевіча разам з яго ўспамінамі, згадкамі пра Янку Купалу, М. Багдановіча, М. Доўнар-Запольскага, М. Гарэцкага, В. Ластоўскага, У. Пічэту ды іншых — бясцэннае сведчанне шляху беларуса да Беларусі, узыходжання вяскоўца-студэнта з нізін сялянскае «тутэйшасці» да вяршыняў нацыянальнага самапазнання-самасцверджання. А затым — да адпаведнага выбару, значыць — да выпрабавання. У гэтым змагарным сэнсе асабісты досвед Мікалая Улашчыка, пражытае-перажытае ім, надае мемуарным старонкам выключную крыніцазнаўчую каштоўнасць, а таксама — усведамленне постаці Гіторыка ў нацыятворчым працэсе.

Яго аўтабіяграфічныя ўспаміны-замалёўкі аспрэчваюць, між іншым, здавён устойлівы ў літаратуры няўцямна ніклы вобраз беларускай «дакастрычніцкай», беспрасветна занядбанай вёскі. З тае нагоды Улашчык, у іншым месцы, спрабуе аб'ектыўна зірнуць на праблему: «Але ж, бяспрэчна, беларусы не былі нейкай аднолькавай масай, не хадзілі ўсе ў лапцях, жывіліся нішчымнай бульбай і наогул былі падобны да жабракоў. На Беларусі ў канцы XIX — пачатку XX ст. былі тысячы паселішчаў, дзе сяляне жылі заможна, нават багата, мелі добрых коней, па 5–6 кароў, прадавалі зерне, на сотні рублёў жывёлы, іх дзеці пачалі паступаць у гімназіі, дочкі ў свята апраналіся так, што хутаранская модніца мала чым рознілася ад гарадской. Але ўсе гэтыя заможныя самі аралі і касілі, самі малацілі, самі кармілі скаціну, а калі ў іх былі нанятыя парабкі ці парабчанкі, то яны елі з імі з аднае міскі, і ў будзённы дзень адрозніць парабка ад гаспадара часам было нельга».

Улашчыкава апісанне традыцыйнай беларускай сям'і, пранікненне ў так званыя ментальныя структуры мінулага (як людзі жылі, працавалі, адпачывалі, вучыліся, што думалі, у што верылі і г.д.) спрыяе спасціжэнню жывога, дзейнага чалавека. У гэтым кантэксце выразней вымалёўваецца драматызм беларускае вёскі, нашае сацыяльнае Атлантыды, з заняпадам, сыходам якой у нябыт (згадайма Купалава «Сыходзіш вёска з яснай явы» і Барадулінава «...Сказаў Купала і — сышла») пачаў рушыцца нацыянальны падмурак Беларускага дому. Улашчыкавы ўспаміны-роздумы — гэта і гісторыя, і пэўнае прадказанне нашае незайздроснае сучаснасці, пры зацятым валадарстве над тутэйшым людам пакліканага, «электаральна», на сталец хама-антыбеларуса.

Крытыку-адмыслоўцу можна ўважней засяродзіцца над наратыўнай стылістыкай Улашчыка-мемуарыста. Тым болей, калі аўтару давялося не толькі назіраць, але многае з таго «значнага, цікавага» перажыць-адпакутваць (яго «Хроніка» ў спомненым «Выбраным»). Невыпадкова апавядальны дар гісторыка аднойчы трапна прыкмеціў строгі ў ацэнках Васіль Быкаў, адгукаючыся на адну з яго манаграфій: «Здавалася б, вузка спецыяльная кніга, а чытаецца лепш за які раман».

Да мемуарных старонак дапасавана ў кнізе невялічкая частка яго эпісталярыі, вартай адмысловага фаліянта пры выданні збору твораў вучонага. Ці не ў кожным інфармацыйна насычаным тэксце — спрэсаванае багацце аўтарскай думкі, перажыванне ім асабістых і агульнабеларускіх клопатаў. Нават калі клопат той акрэслены двума-трыма радкамі, за якімі пазнаецца прыцярушаная пылам гадоў тая ці іншая старонка, ці нават і занядбаны аблог нацыянальнае гісторыі, культуры. Як у выпадку з тэмай бежанства, закранутай у лістах да Л. Войцікавай (Зоські Верас), В. Скалабана. Або лісты да В. Чамярыцкага — з павучальным досведам адкрывальніка-даследніка беларускай летапіснай айкумены. А перапіска з У. Калеснікам? Ці шчымлівая легенда пра Уладзіміра Жылку, светла балесную постаць беларускай паэзіі; з якім маладому Улашчыку давялося падзяліць гаркату выгнання, прачытаць дасланы яму аўтарам прадсмяротны «Тэстамент», перажыць Паэта трагічны сыход у вечнасць. Не менш узрушвае лістоўна спавядальнае ўзнанне Івану Мележу за палескую трылогію — як знамянальны довад нацыянальнай сталасці й самастойнасці беларускай літаратуры, якая «ўзнялася так высока, што ёй не трэба рэкамендацый, не трэба дапамогі, яна стаіць на сваіх нагах». Узаемнасць творчага прыцяжэння гісторыка і пісьменніка пасведчыў дарчым аўтографам і творца «Подыху навальніцы»: «Мікалаю Мікалаевічу, які на вечары аўтара 8 мая 1971 года пераканаўча даказаў, што зямля беларуская невыпадкова дала свету Кірыла Тураўскага і Сымона Полацкага і што іх талент не пагас, жыве і цяпер. Іван Мележ. 23.08.1971. Каралішчавічы».

Токамі высокага творчага напружання вылучаецца карэспандаванне з Сцяпанам Александровічам, Янкам Брылём, Нілам Гілевічам, Валянцінам Грыцкевічам, Генадзем Каханоўскім, Арсенем Лісам, Міколам Ермаловічам, Міхасём Ткачовым, Хведарам Янкоўскім, Эрнэстам Ялугіным, сябрам студэнцкае маладосці археолагам, лекарам Сяргеем Шутавым. Там скрозь гаворка пра здабыткі і страты айчыннай культуры, вострая занепакоенасць станам гісторыяграфіі, зберажэннем і асваеннем гісторыка-культуровай спадчыны, грамадскім прэстыжам, чысцінёй роднае мовы, прытарможаным станам нацыянальнай самасвядомасці, пачуцця самапавагі й годнасці ў народзе. З той жа інтэлектуальнай заклапочанасцю чытаюцца улашчыкавы лісты да калегаў з Расіі, Украіны, Літвы, Латвіі, Польшчы, да настаўнікаў, вучняў-краязнаўцаў, зрэдчас да палітыкаў: Аляксандра Кузьміна, Кірылы Мазурава.

Да гэтага мудрага чулага чалавека ў Маскве, працятага жывой, незацуглянай Беларушчынай, кіравала свае творчыя пошукі, спадзяванні й азарэнні тая свядомая Беларусь, што не мірылася з квазінавуковай казёншчынай, з асімілятарскім засіллем. У гэтым сэнсе перапіска Улашчыка — унікальнае сведчанне няспыннасці нацыянальнага супраціву ў глухую пару бальшавіцкага панавання, татальнай русіфікацыі, глумлення з культуровай спадчыны, гістарычнай памяці народа. І адначасна — доказ неадольнасці векавечнай адраджэнскай традыцыі, з якой нястрымна бруіць, наталяецца сучасная плынь Беларускага Адраджэння...

Запыніся, ласкавы чытач, над спамінамі-роздумамі, хваляваннямі аднаго з Беларусаў. Пэўна, вартае штосьці распавядуць яны табе, варухнуўшы таёмныя мроі пра краіну Белую Русь. Купалы-Улашчыка сненні («Мне сняцца сны аб Беларусі») прымглёна зіхацяць з-над магільнага валуна ў менскай Чыжоўцы...

Варта чытаць, памятаць, верыць.

Аляксей Каўка

Лазня

Вінцэсь МУДРОЎ

Суботнім вечарам бацька выцягвае з-пад ложка парэпаную фібравую валізку і выстуквае на ёй косткамі пальцаў «Карэла-фінскую польку». Гэта ў яго добра атрымліваецца: грукат стаіць на ўсю кватэру. Пасля таго бацька пстрыкае зашчапкамі, і маці кладзе ў валізку змену бялізны, мыла і лубяную, падобную на бараду лесуна, вяхотку.

Кожнага суботняга вечара мы з бацькам ідзем у лазню.

У нашай кватэры ёсць ванна, але няма гарачай вады. Маці неяк нагрэла для мяне пару вывавак, напоўніла ванну, але не паспеў я памыцца, як у дзверы пастукала старая Каржыха — суседка, што жыве пад намі. У яе там вада з трубы паперла. Больш мы ў хаце не мыліся.

Я першым выбягаю з кватэры, скачу праз дзве прыступкі па лесвіцы, а вылецеўшы з пад'езда, настрункаваў вуха ў спадзеўцы пачуць тую самую «Карэла-фінскую польку», але ўжо ў выкананні суседа з саракавой кватэры. Гэта сын Каржыхі. Ён яе часцяком грае на старым трафейным акардэоне.

Валізка ў бацькавай руцэ злёгку матляецца, ручка рыпіць у такт хадзе, і я намагаюся ісці ў ровень з тым рыпеннем. Але ўвесь час даводзіцца збівацца з рытму, бо па дарозе сустракаем бацькавых знаёмцаў, якія, зірнуўшы ў мой бок, кожнага разу прамаўляюць: «Які ў цябе ўжо сын вялікі». «Хутка ў школу пайду», — паведамляю бацькавым знаёмцам, і тыя ўхвальна ляпаюць мяне па плячы. Перад самай лазняй ручка ўжо не рыпае, бо бацька ўпіраецца пальцам у зашчапку і, прымружыўшы вочы, выглядае — ці стаяць на ганку дзядзькі з піўнымі кухлямі ў руках. Піва ў лазенным буфеце бывае прыкладна раз на месяц.

Бачу дзядзькоў з кухлямі, і ў мяне, як і ў бацькі, уздымаецца настрой. Піва, вядома ж, не п'ю, ды мне яго ніхто і не дасць. Радуюся, што пакаштую кампоту з айвы. Але пра гэта апавяду пазней.

У лазенным прысенку поўна народу. Тут перабліталіся дзве чаргі. Адна па квіткі, а другая ў буфет па піва, якое буфетчыца пампуе непасрэдна з бочкі.

— Давайце толькі тым, хто памыўся! — крычаць у натоўпе. — Выпіць гаючага напою прыходзяць «людзі з вуліцы», і паміж імі ды распаранымі чырванатварымі дзядзькамі раз-пораз усчынаюцца сваркі.

— Залезь, як я, на палок, а тады і піва бяры, — гугнявіць нехта ў нетрах натоўпу.

— Чаго цябе забірае, можа, я таксама мыцца прыйшоў, — кажа ў адказ бамбіза ў завэдзганай вапнавай рошчынай ватоўцы. — Тут непадалёку ўдзень і ўночы працуе раствора-бетонны вузел — дзядзька адтуль, відаць, і прывалокся.

— А дзе твой венік, а дзе мыла, а дзе твае трусы?

Ад вакенца касы прабіраецца, узняўшы ўгору квіток, цётухна ва ўзбітай на вочы хустцы.

— Няма ратунку ад п'яніц, — выдыхае цётухна, і бамбіза з растворнага вузла адступае ўбок, каб даць ёй дарогу.

Бацька займае чаргу ў касу, нецярпліва пераступае з нагі на нагу, а я, каб заняць вочы, чытаю «Правілы наведвання грамадскіх лазняў», што вісяць на сценцы. «Дзеці да 12 гадоў дапускаюцца толькі ў суправаджэнні бацькоў», — па складах, варушачы вуснамі, чытаю першы пункт. «У жаночыя аддзяленні дапускаюцца хлопчыкі да 3 гадоў... Катэгарычна забараняецца прыносіць і распіваць...» — мяне пхаюць у бок, і я падаюся да сценкі, не адрываючы вачэй ад правілаў. «Забараняецца таксама мыць бялізну, выносіць балеі з мыцельніка і выходзіць у фае ў аголеным выглядзе...». «А калі ў прасціну закруціцца — гэта аголены выгляд?» — думаю я, згадаўшы, як аднойчы лысы дзядзька закруціўся ў прасціну, пайшоў у буфет узяць кухаль піва, але буфетчыца не дала. Сказала, што распраненых не абслугоўвае. З лысага тады ўвесь мыцельнік смяяўся. Казалі, што калі б прасціна не прыліпла да мокрай сракі, глядзеўся б як рымскі арыстакрат.

Чарга ў касу, у адрозненне ад «піўной», рухаецца даволі хутка. Бацька ўжо непадалёку ад вакенца. Хвалюецца — ці хопіць квіткоў. Мінулым разам скончыліся акурат у той момант, калі ён пхнуў нос у вакенца. Сядзелі потым і чакалі — калі людзі памыюцца.

«Пад час намыльвання нельга пырскаць мыльнымі хлапякамі, а абліваючыся вадой, не паліваць суседзяў», — мільгацяць уваччу радкі лазенных правіл, і да вушэй далятае радасны бацькаў воклік:

— Віць!

У прымыльніку вільготна, душна і тхне нейкай агідай. Я прынюхваюся, спрабуючы выявіць — чым гэта смярдзіць, — ды бацька штурхае ў спіну. Маўляў, рухайся хутчэй, трэба заняць шапік.

Непадалёку ад нас распранаецца аднарукі інвалід, які таксама мыецца па суботах. Небарака згубіў правую руку ў баях пад Смаленскам, і цяпер замест яе — ліловай водцені кукса. Інвалід любіць пагаманіць пра вайну, асабліва калі сёрбне піва. Слухаць яго цікава і ўадначас страшна. Надоечы пра нейкіх казахаў апавядаў, якіх прыгналі на фронт, паднялі ў атаку, а немцы іх мінамётным агнём накрылі. За паўгадзіны цэлы полк загінуў.

— Распранайся хутчэй, — бацька падхоплівае бляшаную балею і знікае ў ахутанай парам пройме дзвярэй.

На здымку — тая самая лазня і тая самая вадавежа. Наваполацк. 1959 год. Фота Аляксандра Васечкі

Месца, каб паставіць балею, знайшлі ў дальнім канцы лазні.

Лена ваджу намыленай вяхоткай па грудзіне, неадрыўна пазіраючы на вялізную лужыну, што разліваецца пасярод мыцельніку. Бярозавае лісце забіла зліўную адтуліну, і вада падступае да нашай лавы. Цікава назіраць, як па лазеннаму мору плывуць мыльныя бурбалкі і, не раўнуючы, як чаўны, гойдаюцца на хвалях, узнятых чарговай перакуленай на голаў балеяй.

— Бляха, дзе Кузьміч? — незадаволена азываецца нехта за спінай, і вось ужо той самы Кузьміч адыходзіць, зноў апранены ў белы халат і абуты ў кірзавыя боты лазеншчык — прачышчае адтуліну каляным дзеркачом, і мора, развітаўшыся са светам засопленым зыкам, знікае.

— Мыць бялізну забаронена! — звяртаецца лазеншчык да дзядзькі, што сядзіць на другім канцы лавы і шаруе сацінавыя трусы.

Дзядзька кідае трусы на лаву, а калі Кузьміч адыходзіць, зноў падхоплівае, кладзе на калена і пачынае з яшчэ большым імпэтам шугаць па іх пляскатым змылкам. Відаць, не чытаў правілаў. І таўсценны бамбіза, які мыецца поруч, таксама не знаёмы з правіламі. Ганяе па валасатай грудзіне намыленую вяхотку, пырскаючы пенай на добрых два метры. Нават на маю макаўку хлапякі заляцелі. І навошта тады тыя правілы пішуць, калі іх, апроч мяне, ніхто не чытае?

Бацька пазычыў у некага венік і пабег парыцца. Парыцца ён звычайна доўга, і я кожнага разу хвалююся. А раптам там, на палку, учадзее? Аднойчы завёў мяне ў парыльню, дык пасля таго ў мяне на карку скура аблупілася. Апёк, відаць. Маці потым лаялася.

Насцярожліва, на цырлах, падыходжу да дзвярэй парыльні і гэтак жа насцярожліва адчыняю. Уваччу, ахутаныя гарачай смугой, мітусяцца ружовыя целы.

— Сява, паддай! — крычыць нехта з палка, і ў твар мне б'е пругкая аблачына. Твар гарыць агнём, я выкульваюся з таго страшнага месца і бягу пад «дождждык».

Цёплыя струмені падаюць на плечы, казытліва збягаюць па сцёгнах. «Дождждык» — лепшае, што ёсць у лазні. Гатовы стаяць пад ім цэлую гадзіну. Ды як пастаіш, калі ў мой бок сунецца той самы бамбіза з валасатай грудзінай. Галава і твар пакрыты мыльнай пенай, таму ён невідушча водзіць рукамі, хапае мяне за нос, і я, сагнуўшыся, выслізгваю з-пад казытлівых струменяў.

А вось і бацька. Яго нават цяжка пазнаць: чырвоны, як рак, ад макаўкі ўздымаецца пара, а да ілба прыліп бярозавы лісток.

— Ну ты тут мыешся? — пытаецца бацька, і я з уздыхам намыльваю голаў.

Праз гадзіну, дарэшты зморацы, сяджу ля шапіка і ўтрапёна гляджу пад ногі. Пад нагамі ў мяне газета «Праўда» за мінулы месяц. Хоць яшчэ і не хаджу ў школу, але збольшага навучыўся чытаць, і цяпер засяроджваюся на кожным надпісе, што патрапляе на вочы. «Прамова М.С.Хрушчова на нарадзе...» — чытаю загаловак, але дзе была тая нарада, так і не даведваюся: бацька прыціскае «Праўду» мокрымі ступакамі.

— Не кідайце газеты на падлогу. Не аддзерці потым, — гукае Кузьміч, але яго ніхто не слухае. Вось і бацька кінуў пад ногі газеціну і з адчаем у кожным руху выцірае махровым ручніком валасы.

— Ну ты думаеш апранацца? — бацька насоўвае мне на шыю майку. — Хутчэй давай, а то іншым людзям трэба памыцца.

Насамрэч бацька не пра людзей руціцца, а прагне сёрбнуць халоднага піва.

Калі самае прыемнае ў лазні — гэта цёплы дождждык, дык самае непрыемнае — хустка, якую, па матчыным загадзе, бацька нязграбным рухам ускідвае мне на патыліцу. Калі завязвае маці, дык на скронях складкі пакідае, і ладна абцягвае галаву. А бацька проста сціскае вузлом шыю, і хустка адразу, як у той цёткі ля касы, лезе на вочы. Добра яшчэ, што прыкрываю яе шапкай «з вушамі».

У буфеце народу зусім няшмат. З людскіх размоваў пачулі, што ў чарзе пачалі біцца, і лазеншчыца з жаночага аддзялення прывяла міліцыянера. Ён і выгнаў з лазні ўсіх п'яніц. Я іх, дарэчы, адразу вызначаю. Яны край кухля соллю пасыпаюць. Вось і аднарукі інвалід пхнуў тры пальцы ў сальніцу.

Калі піва няма, бацька ў буфет не заходзіць. А вось калі ёсць, абавязкова бярэ сабе кухаль, а мне маленькі слоік кампоту з айвы — адзінай смакошы, што там прадаецца. І прашу буфетчыцу зняць накрыўку.

Я бяру слоік, п'ю салодкі кампот, казелю вокам на бацьку. Цікава глядзець, як ён прыкладаецца да кухля, як прагна, злавесна варушачы коюцікам, глытае піва, а крыху не дапіўшы, адчайдушна аддзімаецца. На ілбе бацькавым пры гэтым выступаюць вялікія кроплі поту. Дапівае кухаль павалі, і потым вільготнымі вачыма глядзіць на буфетчыцу, якая куляецца за прылаўкам, пампуючы піва з бочкі. Бацька прагне дабаўкі, але маці дае грошы толькі на адзін кухаль і на слоік кампоту.

Хапаю ротам слізкі скрылёк і дзіўлюся — чаму бацька ўпадабаў горкае піва, а не салодкую і духмяную айву? Пару скрылькоў пакідаю маці, і так, са слоікам у руцэ, выходжу з лазні.

На цёмным небе ні месяца, ні зорак. Толькі свецяцца вокны на верхавіне вадавежы: яна стаіць адразу за лазняй. Вокны свецяцца ўсю ноч і бачныя ад пад'езда нашага дома. Мой аднагодак Мішка Корж — сын таго самага акардэаніста — кажа, што па начах на вадавежы збіраюцца злодзеі і дзеляць здабычу. Я таму, вядома, не даю веры. Але цяпер, пазіраючы на квадраты кволага святла, выразна ўяўляю круглыя сцены, такі ж круглы стол і падобных на піратаў злодзеяў, якія сядзяць вакол стала.

Каржыха, Мішкава бабуля, наогул апавядае страшныя рэчы. Нібыта ў пасёлку з'явіліся злодзеі, які «прагульваюць» у карты людзей — тых, якія ходзяць у кіно. Нехта са злодзеяў застаецца ў дурнях і цягне з калоды дзве карты. Выцягне, скажам, шасцёрку, а потым дзясятку — гэта значыць, трэба зарэзаць чалавека, які сядзіць у клубе на шостым месцы ў дзясятым радзе. Распавёў бацьку гэтую гісторыю, дык той толькі галавой матлянуў. Маўляў, якая лухта. А калі на вадавежы і сапраўды сядзяць злодзеі ды гуляюць у дурня? Гляджу апошні раз на нізку кволых агнёў — і на злом галавы бягу па дарозе ў той бок, дзе чутны шаргатлівыя бацькавы крокі ды мерны і такі прыемны для вуха рып лазеннай валізкі.

Прыпавесць пра кейс

Юрка ГОЛУБ

*Сцяжыну губляе лес.
Згубілі кірунак коды.
Сябе не бянтэжыць кейс:
Яму напляваць на кодэкс.*

*Ключык ад кейса знік,
Магчыма, з авіярэйсам.
Рэхам азваўся зык
З горла скандальнай прэсы.*

*Кейс зацяўся ў сабе:
Трымае ўнутры заначку.
Свяціла раней Сібер
Напоўніцу, не іначай.*

*Збочыў з дарогі кран.
Згрэбліся ў клуб вужакі.
Кейс не ідзе да крам:
Кейсавы грошы жахнуць.*

*У кейса нутро гарыць.
Сумленне — суцэльна плямы.
Няма чым сумленню крыць,
Калі і сам непапраўны.*

*Кейсу, аднак, пара
Паварушыць мазгамі,
Ці скора гаспадара
Знясуць уперад нагамі.*

*Ды дужа гож гаспадар!
Ражка.
Манішка.
Біцэпс.
Штучны, бачыш, тавар:
Гатоў на заклад пабіцца.*

*Крэда ў яго — ціп-топ!..
Крэда пад назвай «Грошы».
(Увышкі глядзіцца кроп
Сярод агуркоў не горшы).*

*Яго да маленства звёў
Кейса прапалы ключык.
Марны ў кішэні звон.
Жытка — пясок сыпучы.*

*Кейсу прыйшлі часы
Пазбавіцца ад сурокаў.
Вось так бы ўсім — ад папсы,
Горшае ад сарочай.*

*Схавацца задумаў кейс,
Залегчы на дно часова.
Хаваюцца ў лес і рэйс.
І кейс рашыў адмыслова...*

***

*П'януткаму ў драбадан —
Такія сягаюць з вышак —
Уладальніку чамадан
Здаўся чамусьці лішнім.*

*Пусціўся ў вандроўку кейс.
Таксі, залічы — не шафа,
Куды зашчамлялі фэйс
Цыркач, палюбоўнік, шафер.*

*А ў кейса такі разлік,
Як цвік, да плешкі загнаны.
Выдатна: уладальнік знік,
Дык з плеч і твае заганы.*

*Імчыцца ён акі пан,
А побач дацэнт і бражнік.
Не ў гэткай кампашцы спаў,
Ды бачыцца ў сне багажнік.*

***

*А потым ліхач-таксіст,
Прыгонны ключоў і віскі,
На дне пад уласны свіст
У кейсе знайшоў запіску.*

*«Мы — грошы, і мы ўцякаем.
Кейс нам стаў, бы турма.
Не здолее нас стрымаць
Той, каго кейс цікавіць.*

*Быў тут надзейны спрат:
Завесы блішчаць металам.
І нас на разборкі спраў
З кейсам не раз матляла.*

*Разборак хапала скрозь:
Зладзеі на бойку ласы.
Праз рэчышча іхніх кроз
І грошай рака лілася.*

***

*Мы — грошы. Нас давялі
Да росквіту-заняпаду
Карупцыі кавалі
Разні падкалоднай падлы.*

*І подкуп ручкі нагрэў,
І хабар прыгладжваў пэйсы.
Раскрыецца іх сакрэт —
Таму мы сыходзім з кейса».*

*...Панураны таксівод
За голаў не стаў хапацца.*

....

*Аб'ява. «У кейса код:
Завулак Знаходак, 20».*

Унучка з роду мрой

Марыя БАРАВІК

...Занимаюсь историей родного края... Особое внимание уделяю историям из жизни замечательных людей, чья судьба переплелась с историей Вольской земли. Среди таких... Ваш двоюродный дедушка Язеп Дроздович...

***С уважением и надеждой на ответ —
С. Постников
30. 05. 2016 г.***

*Язэпе! Ты — дваюрадны мой дзед?
На Волзе ведаюць... А на Дзвіне?
У Вольску ведаюць!
А во ў Падсвіллі — дзе?
Валжанам ясна, а дзвінянам — не,
Што ад вузенькіх і ціхенькіх рэк
Сягае ў неба думкай чалавек?
Валжанам ясна. А свілянам — не,
Што я была ў тваім далёкім сне —
Душой-унучкай з роду мрой тваіх?
Дык гэта ж — праўда, гэта — не наіў,
Што ты — мой найбеларусейшы дзед.
І нам ці трэба радаводны след?
Во плынь заззяла думкавай ракі:
На родным полі... Ці ж не сваякі?
Тут завяршыў ты ўсіх дарог сувой.
Дык мы ж па духу родныя з табой!
Мы па духоўнай (родныя) крыві —
Твая спрадвеку ўнучка — Баравік.*

***

*Дождж зашуміць зямлі на грýдзі.
За промні схопіцца трава.
«Тут паблізу, — казалі людзі —
Ён з зоркамі вечараваў.*

*За войнамі, на смутку пожань,
Ён думкай вобразы лавіў.
І мройны сон душы прыгожай
Тут запускаў у краявід.
Быў родным полю госць прахожы
І ўсёй Радзіме не чужы.
Ды ёй паспачуваць не можа,
Бо пад пяском даўно ляжыць.*

*Сюды й прыйшлі, вядзем гаворку
(Свае, духоўная радня):
Як пад надпунькаўскую зорку
Яго Дзень памяці узняць.*

Сон

Памяці Ніла Гілевіча

*...Цяпер застаўся толькі Ніл-душа
У ведамстве таемным і нябачным.
А во ў зямным — для Беларусі значны —
Яго патрыятычны дух спярша,
Які з радкоў, і стройных, і шматлікіх
Блішчыць змаганнем годнасці вялікім,
Выразнай цвердзю, думкай нацянькі.
І ён стаіць у памяці такім.
І я кажу: шкада, спадару Ніле,
Што, як ляцеў ты ў сне зямных вышынь,
Што, як ляцеў ты, прамінуў Падсвілле —
Не прачытаў агонь маёй душы.
І во цяпер адзначыўся ты ў сне —
На гутарку з'явіўся да мяне.
Мо пра маю малітву дазнаўся —
Бо ўжо не абураўся, не здзіўляўся...
І сон растаў, як і ўсё ў жыцці.
Мо Госпад у чысцілішча пусціў?
А можа, ты патрапіў там у рай,
Якога не ўяўляе родны край?*

Дык няўжо даўно?..

Памяці Янкі Брыля

*Памяці мы расстаўляем вешкі.
Дык няўжо даўно няма Брыля —
Волата спакойнага з усмешкай,
Хто ўжо верш не хваліць мой здаля?*

*Не стварае ўплыў шляхетным словам,
Не кладзе на сэрца лёгкі сказ:
«Можна, я прысяду каля вас?»;
І судум'е не малюе мовай?*

*Дык няўжо даўно няма Брыля —
Не садзіцца побач ён каля?..*

***

*Змагацца як з душою асабістай,
З трывогай, што зароджаная ў ёй,
Тады, як дрэвы аблятаюць лістам —
Вятры ўнутры, вятры над галавой?*

*Сябе самую цяжка ўразіць верай,
Напоўніць духам, каб укрыць Святым —
Бог бачыць малітоўную манеру —
Усемагутны! Збаў ад слепаты!*

*Усемагутны! Усвяціся ласкай!
З маёй слабечы выхапі мяне!
Ратуй святло, жыццё, святую казку,
Святы агонь у жыццядайным сне!*

*Ратуй мой зрок і слых, які слабее,
Ратуй мяне! Ратуй, пакуль я — госць!
Мне ж без Цябе, у грэшным свеце, неяк,
Я ж разумею, веру, што Ты ёсць!*

Чытай!

***Хачу, каб міг самы дробны
Пражыць і заўважыць, каб
Жыцця залатыя кроплі —
Кап-кап-кап...
Анатоль Вярцінскі***

*Паэце, спакой! Прытомнасць!
У суравей, адлігу,
Не думай пра збор шматтомны —
Пішы залатую кнігу!*

*«Жыцця залатыя кроплі» —
Як з росаў, кроплі з душы —
Разглядвай пад мікраскопам
Сумлення свайго. Пішы!*

*Пад мікраскопам свабодна,
Разглядвай і высняй
Жыццёвы «міг самы дробны»,
Дзе — праўда, а дзе — хлусня...*

*Дзе пёкам смыліць жывінка,
Дзе й кропля — вялікі свет,
Дзе лепшы наш час — хвілінка
І Божы ў ёй Запавет.*

*Талент — гэта й прытомнасць:
(Ці ў суравей, ці ў адлігу)
Не марыць пра збор шматтомны —
Пісаць разумную кнігу.*

*З'явіся, чытач вясновы!
Хоць з наваколля мінскага.
Чытай з захапленнем новым
«Свята зямное» Вярцінскага!*

З былога клікну

*Дзе сіла слоў, каб так сказаць, як плачу?
Такога верша я не напішу.
Хоць раптам ён сцячэ слязой гарачай
Напагатове выплакаць душу.*

*Ты мне не снішся тут у ветравеі —
Адтуль, напэўна, трапіць цяжка ў сон,
Які сказаў бы голасам Мацьвея:
«Скідай, Марыйка, смутку парасон!».*

*Дык нагляджуся на партрэт усцешна,
З былога клікну згадкай голас твой,
Каб заўтра сонца, як твая усмешка,
Блакіт стварыла зноў над галавой.*

Зямля Фердынанда

Фрагменты аповесці

Віктар КАРАМАЗАЎ

Паставіў апошнюю кропку ў сваёй аповесці — пра беларускага мастака Фердынанда Рушчыца. Для першага знаёмства з ёю прапаную колькі старонак чытачам «навачаснай» «Літаратурнай Беларусі». Не выбіраючы — самы пачатак твора.

Цалкам аповесць будзе апублікавана ў вясновым нумары часопіса «Дзеяслоў».

Аўтар

Нідзе, толькі тут і нідзе больш, толькі ў Багданаве, у роднай вёсцы, у маёнтку яшчэ з Мамай, з Татам, — абаіх усё жыццё, з маленства, пісаў і называў з вялікіх літар — Фердынанд мог прызнацца:

«Хаджу, гляджу, і так мне тут добра. Забываюся на ўсё, хачу быць дзіцем і цешыцца з таго, што Бог дае мне.

Рыхтую пакоі наверсе ў Муры».

Мурам у сям'і Рушчыцаў называлі старую, ад дзядоў, скарбоўню са склепам, якую ў новым часе перабудавалі пад жыллё, надаўшы ёй выгляд мураванага, на два паверхі, асабняка. Маючы задуму жыць і працаваць у вёсцы на прыродзе, Фердынанд за год да заканчэння Акадэміі мастацтваў пачаў абсталёўваць у Муры наверсе, дзе вокны ва ўсе бакі і шмат святла, сваю творчую майстэрню.

Жаданне вярнуцца з царскай сталіцы ў Багданаў з'явілася не ад аднае любові да роднага гнязда. Свой шлях у мастацтве ён вызначыў даволі пэўна: «Чакаю, калі можна будзе маляваць з натуры, але і тады буду трымацца абавязковай адзіноты. Творчасць для мяне з'яўляецца справай надта індывідуальнай, каб ёю цешыцца ў горадзе, у людскім натоўпе».

Taceo et observo! (маўчы і назірай!) — яго творчае крэда. Яно, як думаў Рушчыц, патрабавала ад мастака жыць у прыродзе, а прырода, якую любіў і ведаў, была ў Багданаве.

Тут яму заўсёды было добра. Але асабліва моцная туга па вёсцы гнала сюды з надыходам вясны. Яшчэ і снег, ужо шэры, залізаны адлігамі, ляжаў у падлесках ды калдобінах, і маразы наведваліся па начах, яшчэ і сонейка свяціла, не грэючы, а сэрца ўжо шчымела, спакою не давала ў сталіцы.

Гэтай вясною Фердынанд прыехаў у Багданаў перад самым Вялікаднем. З цягніка сышоў, як заўсёды, у Солах і адтуль сорак з гакам вёрстаў калаціўся ў брычцы па няроўнай, з гузамі лёду, дарозе. Як ехаў, суцяшала думка, што адпачне, прыехаўшы, у сваім утульным, мамаю дагледжаным пакойчыку ў старым з лістоўніцы доме, а ўбачыўшы, як прыбралася да свята вёска, як землякам ужо не сядзелася па хатах, вясну на вуліцы віталі, і ён не затрымаўся ў доме. Якраз выдаўся Вялікі чацвер. З бацькам наведаў касцельную захрыстыю, там захапіўся кантрастным святлом на лілеях і на зялёнай драпіроўцы, як весела яно гуляла ад запаленых свечак, — рабіў замалёўкі.

Дадому ехаў з думкамі яшчэ і пра любімы, за садам у падлеску, ручай.

Неяк сярод зімы, застаўшыся адзін у акадэмічнай майстэрні, сядзеў каля акна, глядзеў на халодную, пад лёдам ды пад снегам, Няву, на высокія крыжы Петрапаўлаўкі, сабора, сумуючы па вёсцы, па бацьках, і пад настрой злёгку настальгічны, па памяці ды ўяўленні зрабіў празрысты, як мара пра далёкае сваё, вясновы, хоць за акном зіма ляжала, эскіз з ручаём, сонечна-зіхоткім паміж лясных пагоркаў. Прыйшлі сябры, Рылоў і Пурвіт, заўважылі эскіз і захапіліся яго святлом, адценнямі, тонам.

Настойвалі, каб паказаў ручай настаўніку. Аж разгубіўся ад нечаканых захапленняў.

На другі дзень у майстэрню завітаў Куінджы. Фердынанд якраз працаваў над эскізам з Фаўнам, лясным міфалагічным богам. Фаўн сядзеў на скале, а пад скалой кіпела мора. Настаўнік узяў пэндзаль, паклаў колькі мазочкаў, даў парады, як пісаць ваду ў шторм, і раптам загледзеўся на эскіз з вясновым ручаём.

— А там у вас штосьці новае? — спытаў. — Вы дзе гэта знайшлі?

— У сваёй вёсцы.

Куінджы пачаў распытваць пра вёску, якая ў ёй прырода, якія людзі, бацькамі пацікавіўся: якой культуры, веры, мовы. Усё, што Фердынанд казаў, слухаў, здавалася, з увагай, а ўражанняў ад матыву размова не прыглушыла — выбухнуў:

— Ах, які свежы тон! Так, гэта — вясна.

Фердынанд паспяшаўся нібыта ў чымсьці апраўдацца:

— Пісаў па памяці.

Настаўнік вочы прыжмурыў, бровы звёў, спыніў:

— Тым больш выдатна, што захавалі ў памяці вясновую натуру, тон. Калі карціну пішаце, хавайце ад вачэй натурныя эцюды, пішыце тое, што засталося ў памяці, першае ўражанне. У ім, найпершым, самая краса і праўда. Гэтак і памяць вобразную будзеце развіваць. — Падумаўшы, дадаў: — Тут мне бачыцца ваш будучы дыплом. Я блаславяю вас.

Цяпер, жывучы ў Багданаве, Фердынанд кожны дзень у розны час, пры розным асвятленні, нават як сонца хавалася ў хмарах, хадзіў да ручая, бачыў яго не толькі ў натуры, але і ў сваім, на палатне, фармаце, нават у раме будучай карціны, памеры якой таксама падказаў настаўнік. У той раме, якой яшчэ не было, як не было карціны, бачыў вільготнае паветра, высокую засмужаную лінію далягляду, як мякка яна яднала зямлю і неба, адчуванні людской і нейкай таямнічай, напэўна Божай, радасці.

У Багданаве пражыў тыдзень, а яшчэ праз тыдзень, ужо ў Пецярбурзе, занатаваў у сшытку:

«22. 04. 1897.

Вуглём пачаў «Вясну»».

Колькі дзён мінула — прызнаўся ў тым самым сшытку:

«Закончыў ваду ручая. Не ведаю, ці добра атрымалася, ці лепей, як у зімовым эскізе, але задаволены. Былі хвіліны, калі глядзеў на зробленае і адчуваў сябе шчаслівым».

Як радасцю дзяліўся са сшыткам, які заўсёды быў сумоўнікам, бліжэйшым сябрам, хоць разам з тым і хваляваўся: ці атрымалася ўсё, што трэба?

Што ратавала ад сумненняў? Крэда: маўчы і назірай? У ім слоў усяго два, але ў і ў двух — прастора: шукай мазок. Новы паклаў і не пазбавіўся сумненняў? Знайдзі і пакладзі другі. Не той ізноў? Шукай, кладзі наступны. Усё на палітры ёсць, усе колеры, адценні. Ніяк знайсці не ўдаецца — сябры падкажуць. У кожнага свой талент і свой густ — каму з іх верыць? Рылову, Рэрыху, Пурвіту, Багаеўскаму? Ці Століцы, які і сам, заўважыўшы твае пакуты, наб'ецца ў дарадцы? Ці Урублеўскаму, паляку, гэтым таксама блізкаму — па мове, нібы кроўнаму? Шмат думак — не бяда: ёсць выбар.

А быў яшчэ блізкі дарадца — Эрмітаж. Там класіка, любімыя аўтарытэты: Ван Дэйк, Веласкес, Рубенс, Мурыльё — ніхто з іх не хаваўся ад пытанняў маладога мастака. Яны жылі, тварылі ў іншым свеце, у іх іншымі былі натура, школа? Але аснова ўсяго — прырода, у ёй караніліся ўсе школы і эстэтыкі. Шукай тое карэнне і знойдзеш сваю крону. А ці заўсёды? З карцінай класіка не паспрачаешся — жывога не хапала голасу.

Вось і зусім трывожны запіс:

«Не ведаю, што мне рабіць з «Вясной». Хачу пачуць чужую думку, але каму работу паказаць? Колькі дзён працаваў у захапленні — што сталася сёння? То вада здаецца занадта сіняй, то дрэвы нейкія пасохлыя, прамыя, карціна выдае стракатай. Часам адвернешся, каб вочы яе не бачылі, але ж у думках яна адна».

Ад гэтакіх настрояў шукаў ратунак яшчэ і ў кнігах сабе па думках, па душы. Цяпер блізка ляжаў Сянкевіч — пра Заля. Адклаў палітру, паглыбіўся ў свет пісьменніка: «Сумненні — вораг спакою чалавека, але разам з тым і фільтр, які не прапускае мутнага асадку. Дрэнна, калі іх зашмат, і дрэнна, калі замала». Перачытаў яшчэ раз — на сэрцы палягчэла. Але не ад таго, што новае адкрыў, усё адчуваў і сам, пра гэта неаднойчы думаў, тыя думкі здымалі страх, цяпер свае і не свае ядналіся і пераконвалі, што гэта так. Перачытаўшы, зноў узяўся за палітру, а ўжо сябры з'явіліся, прынеслі навіну: на калідоры — Зеўс.

Ледзьве пачуў пра гэта, як Куінджы ў дзвярах — любімы грэк: нараспашку паліто, у шаваюры, прашытай срэбрам, але яшчэ добра чарнявай, гуляе вольны вецер, вочы блішчаць, усміхаюцца. Усе вучні да яго падбеглі, хто паліто дапамагае зняць, хто ўжо каля стала рыхтуе пачастунак. А Фердынанд стаіць у сваім кутку каля мальберта, як да падлогі прыкіпеў.

Спакойным, нібы ў Бога, рухам рукі Куінджы вучняў, хто ля яго бліжэйшы, адхіліў, рушыў да Рушчыца.

Захваляваўся Фердынанд — успомніў Госпада: «Даруй, не ганарысты я, ну проста іншы, не гэтакі, як сябра Пурвіт, смелы, таму, толькі таму, не кінуўся настаўніку насустрач, але люблю яго не менш...»

Куінджы падышоў, спыніўся перад палатном:

— Дзе ваша крэсла? Стаміўся я.

Замітусіўся Фердынанд. Паднёс свой табурэцік.

Настаўнік сеў, глядзеў на краявід, маўчаў, ні словам, ні тварам не выдаючы эмоцый, думак.

— Я помню ваш эскіз гэтай вясны, зімой напісаны. Тады падумаў, што адчуванне вясны ў вас настальгічнае, яго вам цяжка перанесці з эскіза ў карціну, лёгкая зацерці цікавы тон, згубіць з ім і дыханне. Але вось бачу, што не зацерлі, не згубілі. Бо сэрца не згубіла. — Падняўся з табурэта. — Гэтак працуйце і далей. Трымайце ўзяты тон. Ён у вас свой.

Яны стаялі побач, глядзелі на работу. Рука настаўніка знайшла запясце вучня, моцна сціснула.

— Бывае, што гэтакае сэрца, як у вас, заўважыць прыгожы жаночы твар і адразу адчуе ў ім свой ідэал, захопіцца. А потым, праз нейкі час, супакоіцца і ўбачыць, як цьмее золата. Нам, мастакам, заўсёды трэба памятаць, што золата ў мастацтве — гэта гармонія жаданага і рэальнага. Яна, гармонія, прынцэса з норавам, ёю авалодаць ой як не лёгка. Але ў ёй праўда мастацтва. — Настаўнік зняў руку з запясця Фердынанда, зрабіў два крокі да суседняга мальберта, каля якога стаяў Пурвіт, але спыніўся, зноў павярнуўся да Фердынанда, наблізіўся і ўжо нібыта аднаму яму прамовіў: — Я гэтакі і сам, як вы. Жахлівае бывае самалюбства, ну проста д'яблава, і спалучаецца яно з жахліваю, але ад Бога, сціпласцю. — Дабрэйшымі, як прабачэння просячы, вачыма ўсміхнуўся і паўтарыў яшчэ раз: — Я сам... Я гэты вузел ведаю.

Калі настаўнік разглядаў эцюды Пурвіта, Фердынанд падышоў да акна. Там, за шыбаю, стаяла шэрая, нібыта ў гнілой сажалцы, як мёртвая, вада Нявы, за ёю, на тым беразе, грувасцілася халодная, быццам татаршчына з усходу, сцяна Петрапаўлаўкі, у вільгаці паветра раставарался пазалота саборных цыбулін, шпіляў і крыжоў. Усё гэта бачылася як штосьці нерэальнае, міраж, рэальнымі ў галаве гучалі адно словы настаўніка ды свае пытанні: навошта ён усё гэта тут пры ўсіх казаў, навошта яшчэ і на сябе спасылаўся? Казаў, нібы ў слова кожнае ўкладаў штосьці большае за слова. А што большае? Тое, што вучань сам павінен зразумець?

Фердынанд нервова адвярнуўся і ад акна, і ад мальберта, ад свае карціны. Нікога не заўважаючы, выйшаў за дзверы.

Праз колькі хвілін ён ужо стаяў на набярэжнай, паклаўшы далоні на парапет. Граніт, халодны, нібы лёд, агнём паліў у рукі. Грудзьмі лёг на яго і ўбачыў пад сабою цёмную, аж чорную, бліскучую, як фарба незасохлая, ваду. Яна санліва калыхалася пад гранітным, яшчэ пятроўскім, блокам, злізвала з яго нарослы за вякі гніласна-іржавы мох, гайдала клочча на дробных хвалях, блішчэла па-рознаму зялёнымі, ультрамарынавымі, вохрыстымі плямамі, паміж якіх хаваўся загадкавы і разам з тым трагічны змрок бяздоння. Углядаючыся праз парапет у тую зменлівую палітру, нібы адтуль, з той глыбіні пачуў знаёмы голас пра самалюбства. А пра чыё — цяпер пытання не было: усіх Рушчыцаў, дзядоў і прадзедаў, шляхетнага іх роду пад гербам «Ліса». Навошта Куінджы распытваў пра вёску, пра бацькоў, якой яны крыві ды мовы? Хіба праз гэта не чытаў вучня? Ну так, усе Рушчыцы такія былі і будуць, бо спадчына з глыбіняў роду, ад Польшчы і Літвы, ад гордае і годнае да іх любові. А ці не годнасць і ратавала сотні год Літву ды Польшчу? І што тут нечаканага? Паляк ён, Фердынанд, як дзед і бацька, па крыві. Але ён і ліцвін, Літва — радзіма. Настаўнік гэта разумеў, бо сам хоць і ў Расіі, а па крыві ён грэк, радзімаю — украінец з-пад Марыупаля, са стэпу: вунь як усё пераплялося. Ёсць гэтакая сіла і ўлада — лёс, ад лёсу не ўцячэш, бо лёс — ад Бога. І годнасць — лёс. І самалюбства — лёс. Дзе годнасць — там і самалюбства. У халуёў іх не бывае...

Ад парапета адышоў, агледзеўся і заспяшаўся назад у майстэрню. Але там не было нікога. На стале стаяў цёплы заварачнік, у цукроўніцы ляжалі драбочкі цукру, у прыгожай вазе кітайскага фарфору, якую, пакідаючы Акадэмію, падарыў Шышкін сваім вучням, ляжала пячэнне, стаялі вакол вазы парожнія кубкі. Адзін кубак стаяў асобна з налітай і не кранутай гарбатай.

Яго чакалі.

За дзверы выйшаў, там спыніўся, гадаючы, куды ісці і што цяпер рабіць. Вярнуўся да мальберта. Сеў ля «Вясны», але глядзеў на стол, на кубкі,

вазу, думаў пра тое, як жыць у вёсцы без сяброў, без блізкага настаўніка, з якімі разам пражытыя апошнія пяць гадоў?

Ці хопіць сілы жыць, як патрабуе крэда?

Яшчэ нядаўна быў Вялікдзень, а ўжо Сёмуха.

У маёнтку Рушчыцаў гэтае свята ўсе любілі. Любіў яго і Фердынанд. Вялікдзень на кожнае жывое каліва браў мерачку, каб вышыць па ёй паслязімовыя абновы, а Сёмуха іх апранала і абвяшчала лета. Яна была апафеозам любімых у прыродзе і ў мастака зялёных колераў — жыцця апафеозам. Дык як ён мог на Сёмуху не ехаць у Багданаў?

Але як было ехаць сёлета?

Год выдаўся 1897: сышліся гэтаю вясной дарогі, якія і сам масціў, і за яго масціў ягоны лёс. Яшчэ не ведаў, куды і як яны далей пралягуць, павядуць, сказаць пэўна не мог, мог толькі прадчуваць, жадаць і спадзявацца.

Ён верыў у Бога каталіцкага, у Хрыста, у існаванне лёсу, а лёс — загадка, як і Бог.

Як мог у Багданаў ехаць, калі дзён заставалася так мала да найгалоўнейшай падзеі за ўсе акадэмічныя гады — да абароны дыплома? На абарону акрамя эцюдаў ды эскізаў мусіў выставіць яшчэ і тры карціны, а дзе яны? «Вясну», адну з трох, напісаў, паказваў калегу Урублеўскаму — той прамаўчаў. Не захапіла? Потым яе ўбачыў Рэрых, таксама сябра, талент, і захапіўся. Ды як! З майстэрні выйшаў і праз хвіліну зноў пастукаў у дзверы, зайшоў яшчэ раз пагдядзець — усклікнуў: «Што ты са мной зрабіў?» — «А што такое? — не зразумеў яго адразу. — Чым вінаваты я?» — «Ды надта ж прыгожая карціна атрымалася, душу маю дастала...» — Запляскаў у далоні.

Але адной карціны, хоць і ўдалай, мала, каб даказаць, што ты мастак, дыплома варты. Яшчэ задуму меў пісаць «Вячэрнюю зорку» з Фаўнам і «Трытонаў». Зімой рабіў да іх эскізы. Куінджы тады ўбачыў — насцярожыўся, але і падтрымаў: «Не, я не супраць маладых фантазій, як ёсць задума і настрой, пішыце, але сам тэм гэтакіх пабойваюся». Рэалісту цяжка адрывацца ад рэальнай натуры, а тут прыгожы міф, ён патрабуе асобага натхнення, поўнай свабоды ўяўлення, вялікай творчай смеласці...

Захоплены настаўнікам, ягонай апантанасцю ў працы, Фердынанд адышоў убок, але вачэй не зводзіў з пэндзля, як лётаў ён, гуляў з святлом ды з ценямі на скалах, у моры, шукаючы рухомыя адценні, як высвеціўся раптам далягляд марскі, заззяў у сонечнай смузе. Запанавала амаль містычнае чароўнае святло. Настаўнік ад мальберта адышоў, з іншага боку прыглядзеўся да эскіза, што там на ім зрабіў, палепшыў ці пагоршыў, з усмешкаю, як задаволены, аддаў палітру ў рукі Фердынанду.

— Ну вось, я гэтакім у тоне бачу ваш сюжэт. А вы іначай бачыце. Дык гэтак і павінна быць. Кожны спявае па-свойму.

Як быццам нічога не падказаў, не патрабаваў, не павучаў, быў проста рады папрацаваць з палітрай, і разам з тым даваў урок, як трэба шукаць цікавы тон, як бачыць матыў.

Але чаму пасля таго цудоўнага ўрока шмат дзён не падыходзіў да мальберта? Не натхнілі парады настаўніка? Згубіў імпэт? Стаміўся? Што здарылася?

Аднойчы нейкі студэнт, не вучань Куінджы, не жывапісец нават, паспрабаваў звярнуцца са сваім пытаннем да рэктара, а таму не спадабалася, што студэнт стаяў перад ім як вольны чалавек, — прагучала каманда, нібы ў войску: «Рукі по швам!» Яна разнеслася адразу па Акадэміі, усіх абурыла. Студэнты не выйшлі на заняткі, патрабуючы, каб рэктар прасіў прабачэння ў зняважанага калегі. Тады сабралася кіруючая Рада вучэльні, падтрымала рэктара і выдала пастанову аб звальненні ўсіх, хто не вернецца ў аўдыторыі ды майстэрні. Куінджы быў сябрам Рады, але пастанову, фактычна рэпрэсіўную, не падпісаў. Гэта дало адміністрацыі падставы абвінаваціць яго ў падбухторванні студэнтаў да бунту.

Што адбылося далей, Рушчыц занатаваў у сшытку:

«Куінджы спаў у перад студэнтамі жоўты, на сябе не падобны. Ціхім узрушаным голасам сказаў: «Акадэмію хочуць зачыніць. На мяне глядзяць як на кіраўніка вашых хваляванняў. Я вымушаны падаць у адстаўку. Але гэтага не зраблю, калі вы пачнеце працаваць». І тут адбылося неверагоднае. Студэнты абступілі настаўніка, абдымалі яго і плакалі. Істэрычны плач авалодаў і мною...»

Віцэ-прэзідэнт Акадэміі граф Талстой наведаў Вялікага князя Уладзіміра Раманава, брата цара Аляксандра III. З'явіўся загад аб звальненні Куінджы з Акадэміі. У адказ на гэта пяцьдзясят сем маладых мастакоў, сярод якіх быў і Рушчыц, абвясцілі аб стварэнні Таварыства Куінджы.

Фердынанд быў не толькі ўзрушаны, але разгублены. Як далей жыць і працаваць, ад каго, калі не ад Куінджы, чакаць цяпер творчай падтрымкі? Адміністрацыя дасць новага настаўніка? А якога? Не іначай, як такога, што скамандуе: «Рукі по швам»? Як з галавы і сэрца выкінуць маральную атруту апошніх дзён і супакоіцца, каб падысці да мальберта? Ніхто з сяброў у майстэрню не заглядаў: дзе хто — не ведаў. Хадзіць туды не стаў і ён. Супакоіць магла добрая, з цікавым сюжэтам, кніга? Па вечарах, да поўначы, чытаў «Затоплены звон» Гаўптмана: захапіўся вынаходлівымі сюжэтнымі хадамі, жывымі вобразамі, зменлівымі настроямі. З кнігай пад падушкаю і засынаў. А раніцай прачынаўся — зноў Зеўс у галаве.

Колькі дзён адседзеўшы дома, на вуліцу выйшаў — куды ісці далей? У вучэльню да мальберта ногі не вялі. Адкрылася выстава перасоўнікаў — падаўся па творчае натхненне. А там — ні свежых тэм, матываў, кампазіцый, ні каларыту. Быў Левітан, але не той, што ў мінулыя гады: халодны шэранькі пейзаж, прывезены з Фінляндыі, нібыта мастаку свае, у Расіі, мала шэрані...

У акне вісела неба нізкае, цяжкое. Успомніў, загледзеўшыся на яго, фінскі пейзажык Левітана, а ўжо рука намацала канверт, адчула, што нідзе не надарваны. Мо новы ліст з Багданава?..

Пісала маці:

«Сыночак! Мы ўсе цябе віншуем са светлым святам Сёмухі. Ведаем, як шмат у цябе там працы, як цяжка табе да нас прыехаць, а сэрца, на гэта не зважаючы, чакае ўсё роўна, спадзяецца цябе пачуць, убачыць. Дні ў нас цёплыя, сад хораша адцвіў, ужо цвітуць твае любімыя півоні, у духмянай квецені акацыі, набіраюць бутоны ружы. Збіраемся на возера па аер, ім будзем высцілаць дарожкі, падлогу, ганкі. У Муры наверсе, у вялікім пакоі, які мы ўжо называем тваёй майстэрняй, сонейка свеціць і грэе круглы дзень, таксама цябе чакае...»

Назаўтра ў той, ад ранку, час, калі звычайна пачыналіся заняткі ў класах і праца ў майстэрнях, Фердынанд адчыніў дзверы майстэрні і адразу, ледзь пераступіўшы парог, адчуў, што хтосьці ёсць. Агледзеўся — нікога. Але ж гук чуў — ён чый, адкуль? Падышоў да свайго мальберта, зноў агледзеўся і каля апошняга акна, дзе стаяў мальберт Урублеўскага, заўважыў галаву чалавека, які нібыта спаў у старым крэсле.

— Кастусь? — спытаў, бо хто мог быць, калі не гаспадар і крэсла, і мальберта.

Той усхапіўся, але — Куінджы? Рушыў, відавочна абрадаваны, да Фердынанда, яму насустрач працягваючы рукі:

— Хто ў вас Кастусь? Я гэтага не ведаю.

— Прабачце. Я думаў, што тут Урублеўскі. Не пазнаў.

Зеўс усміхаўся.

— Ну так. Што тут цяпер рабіць выкінутаму з Акадэміі?

— Ды што вы, Архіп Іванавіч? — Фердынанд захваляваўся, як вінаваты. — Я рады бачыць вас.

— Рады і я, што вы тут. Але дзе мае астатнія вучні? Чаму ніхто з іх не працуе?

— Як працаваць без вас?

— Я з вамі ўсімі быў і буду. Чыноўнікі пры мастацтве хай думаюць, што мяне няма, што яны вас ад мяне забралі. Але гэта не так. У кожным з вас мая душа, а вы ўва мне. Я вас не аддам. — Далей спытаў: — Як вы назвалі Косцю Урублеўскага?

— Кастусь ці Канстанцін — усё адно. У нас у вёсцы гэтак кажуць.

— І ў вас, і ў яго?.. Ну так, абодва вы палякі.

— Па-польску — Костусь. А вёска ў мяне — Літва.

— А не Расія? І не Польшча?.. Літва!

З апошнім на вуснах словам, паўтараючы, нібы смакуючы, Куінджы сеў за стол. Насупраць, з другога боку, сеў Фердынанд.

— Што ў вас з Фаўнам, з трытонамі? Ёсць што паказаць?

Любая думка пра гэтыя работы была нялёгкай Рушчыцу і не было цяжэйшага пытання за тое, што пачуў. Як быццам верагоднае, яно было і нечаканым: не думаў, каб Зеўса цяпер хвалявалі трытоны, Фаўн, калі вышэй галавы сваіх праблем, ніколькі не лягчэйшых. Што адказаць мог, акрамя горкай праўды?

— Баюся пра іх думаць.

— Але прыйшлі сюды, каб працаваць?

Тут ужо і праўды ўсёй сказаць быццам не мог, маўчаў, і тады Куінджы спытаў, што робіць ён, калі не за станком, на што марнуе дарагі свой час.

— Учора быў на дзвюх выставах.

— Не на выставах, пэўна, коней ці сабак?

— На жывапісных.

— Што добрае там бачылі?

— Гэтакае бачыць небяспечна. Можна згубіць мастацкі густ.

— Ніхто з прыстойных мастакоў не выставіўся?

— У перасоўнікаў ёсць Левітан. Але я люблю іншага Левітана. Цяпер ён выставіў паўночны краявід. Не разумею, навошта ездзіў у Фінляндыю? Каб прывезці адтуль халодны шэры пейзаж, у якім і блізка не пасецца яго душа?

— Не ведаю. Не бачыў. Але... у жыцці ў кожнага мастака бываюць моманты, калі збоку яго цяжка зразумець. Цяпер нам цяжка зразумець, што падказала яму ехаць у Фінляндыю, хоць Чэхаву пісаў, нібы шукае там моцныя матывы. А два гады таму ніхто не зразумеў, што прымусіла яго страляцца ў любімай ім прыродзе пад Удомляй, дзе напісаў свае лепшыя работы, шэдэўры.

— Там жыў з Кувшыннікавай. Было каханне.

— Кувшыннікава адтуль збегла, калі з'явілася вядомая ў вышэйшым свеце Пецярбурга Турчанінава.

— Яна, кажуць, яго кахала, і ён яе таксама пакахаў? Але калі было ўзаемнае каханне, то навошта страляцца? Як ёсць каханне, трэба жыць ды радавацца?

— У каханні, Фердынанд, таксама свае правы і правілы. Ісак Ільіч, як вольны мастак, іх парушыў. У барыні, яшчэ даволі прывабнай, была свая сям'я, былі дочкі, ужо нявесты, не менш прыгожыя за маму. Калі ўжо Левітан у іх на дачы жыў, туды прыехала малодшая. Наш геній закахаўся. А следам за малодшай з'явілася старэйшая — яшчэ адно выпрабаванне для Левітана. Уяўляеце? Тры вельмі прывабныя жанчыны, а сэрца ў Ісака Ільіча адно. А тут яшчэ старэйшая аказалася прыгажуняй вынаходлівай. Каб адарваць яго ад сястры, ад маці, задумала з ім ехаць у Нямеччыну. Таемна ад усіх спакавала чамаданы, і ўжо ноччу пад'язджае экіпаж, каб везці да цягніка на станцыю. Левітан апамятаўся: навошта яму Нямеччына? Схапіўся за ружжо. Добра, што паляўнічым ён не быў, ружжо насіў на плячы, як баба ў вёсцы носіць каромысла.

— Я гэтага не ведаў.

— Не ўсё тады ведаў і я, — прызнаўся Куінджы. — Удомля — кут мядзведжы. Там усё можна схаваць. Але барыня, спалоханая стрэлам у сваім доме, прывезла доктара Чэхава, каб сябра ратаваў, бо кроў была. Ну а ў Чэхава ўсе таямніцы выліваліся ў літаратуру, у тэатр. Вы здзіўляецеся, навошта Левітану спатрэбілася поўнач, Фінляндыя? Вось і спатрэбілася на поўначы астыць пасля гарачага кахання.

— Цяпер едзе на поўдзень у Ніцу?

Куінджы павесялеў.

— А ў вас, малады чалавек, прабачце за маю нясціпласць, каханне ёсць?

Фердынанд не разгубіўся:

— Мастак жыць без кахання не можа.

— Вам вопыт Ісака Ільіча — карысная навука.

— Я Левітана люблю, але вучуся ў вас, Архіп Іванавіч. Ды і каханка ў нас з вамі адна — жывапіс.

— Была адна і ў яго. Але прыходзіць час, калі адной каханкі мастаку мала. А вы яшчэ малады. У вас шмат чаго наперадзе.

Куінджы зноў нахмурыўся, схапіўся рукамі за краі стала, аж жылы ўспухлі на руках.

— Пакуль мне першага кахання дастаткова.

Вочы настаўніка заблішчэлі мацней, як задаволеныя пачутым, хоць вусны недаверліва перасмыкнуліся.

— А калі так, то станоўцеся да мальберта і працуйце. А я пайду да свайго станка. Апошнім часам, прызнаюся, таксама ад яго адбіўся.

Адчуўшы, што настаўнік зараз падымецца з-за стала, Фердынанд успомніў пра ліст у кішэні — паклаў на стол. Куінджы паглядзеў на ліст, потым у вочы вучню і зноў на ліст, асцярожна, як штосьці небяспечнае, узяў двума пальцамі за ражок, паднёс да вачэй і зноў паклаў.

— Бачу, ліст напісаны не мне. Я чужых лістоў не чытаю.

Фердынанд адказаў:

— Гэта ліст ад мамы.

— Але не ад маёй, не мне.

— Я вельмі хачу, каб вы пачулі, што тут яна мне піша. Дазвольце, я прачытаю вам?

Куінджы задумаўся, быццам пагадзіўся, і Фердынанд пачаў чытаць. Калі ўжо прачытаў і самы апошні, з двух слоў, радок, пачуў пытанне да сябе:

— А што гэта за свята — Сёмуха?

— Троіца. Бо праз сем тыдняў пасля Пасхі. У нас у вёсцы гэтак кажуць.

— Вам трэба ехаць.

— Але ў мяне дзве ненапісаныя дыпломныя карціны. Я ўвесь рассыпаўся, сабрацца не магу ні з думкамі, ні...

Настаўніку тлумачыць доўга не спатрэбілася.

— З далёкіх падарожжаў вы заўсёды прывозілі цікавыя эцюды. З Балаклавы, Лёхмэ, Бергхольма, Візбы. Там выдатна бачылі мора, горы. Гэта заўважалі і Шышкін, і Айвазоўскі. Але цікавыя карціны вы прывозілі толькі са сваёй вёскі. Задумваліся — чаму так? Ваша вока прыгожае ўсюды заўважае і разумее, але душа выбірае сваё, роднае. Карціна — не эцюд, ёй мала вострага вока, яе трэба пісаць душою. Рассыпаліся, кажаце, не можаце сабрацца ў думках, у пачуццях? Вам не хапае цяпер вёскі. Трэба ехаць. Там вы і маму супакоіце, і самі засяродзіцеся. І ўсё напішаце.

Куінджы падняўся з-за стала, узяў ліст, быццам сам хацеў прачытаць, памаўчаў, паклаў на стол. На развітанне падаў руку.

— Шчаслівы чалавек вы, — прамовіў, не гледзячы вучню ў твар. — У вас ёсць мама. Я гэтакіх лістоў не меў...

Фердынанд стаяў пасярод майстэрні, глядзеў на дзверы. Нібы праз іх, за імі бачыў Куінджы, якім бачыў у канцы зімы, да бунту ў Акадэміі, калі разам з Пурвітам наведаў хворага. Ён ляжаў тады на кушэтцы каля акна, трымаючы на грудзях блакітнага голуба з белаю, анучкай абматанай, лапкаю. Пра сваю хваробу ні слова не казаў, уся размова была ў яго пра птушку, якую падабраў на сметніку ў двары з перабітаю лапкай.

Наступнай раніцай Фердынанд выехаў у Багданаў.

Сузіральнік

Андрэй ФЕДАРЭНКА

На тратуары цені ад дамоў, таму ідзеш, як па веліканскай шахматнай дошцы, з цёмнага квадрата ў светлы, ды яшчэ стараешся не наступіць на хвост голубу, які ўпарта бяжыць паперадзе, абмінаючы расчаўленыя іржава-аранжавыя рабінавыя ягады. Самі дрэўцы, некалі падрэзаныя і цяпер карлікавыя, з куксамі замест вершалін, растуць на газоне за метр ад праезджай часткі, і пад імі то нагінаецца ракам, то прысядае ў траве на кукішкі мужчына з цэлафанавым пакетам і засяроджана чыркае нешта сцізорыкам. Чародка школьнікаў перабегла вуліцу; у аднаго загіпсаваная па самыя пальцы правая рука — вісіць, падвязаная да шыі (як ён будзе пісаць? а мо ляўша?). Тарахцяць па тратуары газонакасілкі, штук шэсць цугам; у прычэпах флегматычныя касцы ў салатавых зеленбудаўскіх камізэльках, і малы гадоў чатырох застыў і не зводзіць з працэсіі круглых ад захаплення вачэй. «Мама, што гэта?!» — «Драндулеткі, — адказвае маці: — Хадзем», — але сын не можа адарвацца ад машынак і па складах паўтарае, укладваючы ў новае слова іншы, чым маці, сэнс: «Дран-ду-лет-кі», — у яго гучыць рамантычна, амаль як музыка. На рагу вуліцы, пад ліпамі, каля безыменнай крамкі чакаюць паратунку — васьмі раніцы — гаротнікі (не ўсе, значыць, паселі ў машыны і паехалі ў офісы), рыхтык як чакалі яго 10, 20, 30, і больш гадоў назад, хіба што тыя, даўнія, былі весялейшыя, расказвалі анекдоты, шторазпрыкурвалі, бо танныя цыгарэты тухлі ледзь не пасля кожнай зацяжкі, і абавязкова знаходзіўся жартаўнік, які жаласліва канькаў, шморгаючы ручку дзвярэй: «Адчыні-і-це вароты ў царства-анябеснае!» — а гэтыя, цяперашнія — маўклівыя, заклапочаныя, топчуцца ці сядзяць на нізкай агародцы кожны сам па сабе, унурыўшыся ў тэлефоны.

Даходжу да метро, дзе Pizzafoot, пах кавы і гарачых бліноў, музыка, сонца, столікі з попелкамі… Адсюль, з высокага месца, добра бачныя шкляныя дахі кунцаўскіх парнікоў. Неба адбіваецца ў іх, робячы сінімі, і аддалёк гэта так падобна на кавалачак мора! — поўная ілюзія некагось курорта, тым больш на мне шорты, майка, лёгкі абутак, ды і людзі вакол адзетыя па-летняму; адчуванне, нібы ідзеш паўднёвай раніцай на пляж, а мора павольна падымаецца табе насустрач, менавіта падымаецца — ад жоўтага берага да гарызонту.

Праз вуліцу на базарчыку гандлююць сырой і варанай кукурузай, апенькамі, грушамі, яблыкамі, памідорамі, вінаградам, персікамі, дынямі… Каля жоўтай бочкі з надпісам «Квас» два маладыя хлопцы ў шортах, з татуіроўкамі на загарэлых нагах і руках, прадаюць: адзін грэцкія арэхі, другі — слівы-венгеркі. «А вось яшчэ анекдот: дактары ўскрылі параненага Матаролу, а там усярэдзіне…» — далей не чую, спыняюся закурыць перад невялікай круглай клумбай. На ёй сярод хрызантэмак, настурцый, чарнабрыўцаў — усюдысныя садовыя рамонкі (сімвал вясковай, ды і гарадской, беларускай восені), інакш — касмеі, белыя, ружовыя, пурпурныя, цёмна-чырвоныя, з касматымі, дробненькімі, як кроп, лісткамі. Над кветкамі завіслі дзве капусніцы і, трапечучы крыльцамі, сінхронна перамяшчаюцца ўверх-уніз і ўправа-ўлева.

Назад іду другім бокам вуліцы, каб захапіць кавалак лесапарку і поля.

Зварочваю на выкладзеную каляровымі пліткамі дарожку. Абапал абляпіхавыя дрэўцы ў суседстве з падстрыжанымі кустамі дэкаратыўнай шыпшыны. Дарожка вядзе паўз дзіцячы сад. У двары шчабятанне, гоман гномаў, два хлопчыкі, адзін з аўтаматам, другі з пісталетам, прыліплі да драцяной сеткі плоціка і пазіраюць на вуліцу. Святое маленства! Што ў гэтых мілых галоўках? Пра што яны могуць думаць, аб чым гаварыць? «Нато ласшылаецца на васток…» — чую, праходзячы побач.

Дарожка ўпадае ў ціхую, зялёную, амаль местачковую вулічку. Насустрач маладая мама з каляскай-двойкай заняла ледзь не ўсю шырыню тратуара, а на яе з-пад вінаграднага куста ўважліва пазірае рабая кошка — важная, гордая ад таго, што вось і яна вывела дзяцей на людзі. Кацяняты — чатыры пярэстыя пухнатыя камячкі, ап'янелыя ад цяпла і свабоды, дурэюць, хаваюцца ад маткі і адно ад аднаго пад шырокімі, з белымі плямамі птушынага памёту вінаграднымі лістамі, спрабуюць караскацца па тонкай лазе, якая дасягае трэцяга паверха, захінаючы ценем ніжнія вокны і балконы.

Пры ўваходзе ў лесапарк, на сцежцы, выстраіліся ў шарэнгу, як вучні на ўроку фізкультуры, чалавек восем аматараў, дакладней — аматарак скандынаўскай хадзьбы: рознага ўзросту, старыя і маладыя жанчыны са сваімі палкамі і заплечнікамі; нізка кланяюцца на ўсход, хорам цягнуць: «Здравствуй, солнышко! Здравствуй, день красный!» — а непадалёку на лаўцы ў халадку сядзіць худзенькая дзяўчына ў светлай сукеначцы, рукі на каленях, у пальцах павадок-рулетка, глядзіць перад сабой не міргаючы, па шчоках цякуць слёзы, яна не выцірае іх, і каля ног скотчтэр'ер з барадкаю і кручком хваста, не ведаючы, чым гаспадыні памагчы, ліжа ёй красоўкі.

Справа зялёнай сцяной лес. Злева да самай кальцавой — поле са скошанай і адрослай па другім, трэцім разе травой. Тут асабліва заўважаецца, што пачатак верасня падобны на пачатак лета. Якое разнакветце! які жоўта-бела-сіне-чырвона-ружовы ўзор на зялёным дыване!

Жоўтыя гузічкі-гронкі дзікай арабіны — піжмы, такога ж колеру дзікі гарошак, і святаяннік, і жоўтазель, і чыстацел; белы дзятлаўнік з трайчастымі лісткамі; буйныя ружова-ліловыя (ці, як у Ластоўскага, лільёвыя, што і праўда падкрэслівае выцвіласць, паліняласць) кветкі канюшыны; дзядоўнік-татарын (Хаджы-Мурат) — тоўсценькі ствол, пурпурныя кветкі-хохлікі на канцы калючых шарыкаў; лапушысты, падобны на конскі шчавель хрэн; дробныя брудна-белыя суквецці серпарэзніку, цвіценне якога дакладна супадае з жнівом (колькі разоў ён спыняў мне, пакалечанаму, кроў!); нарэшце, палявы ўюнок з кветкамі-званочкамі — павітуха, што любіць расці на чыгуначным палатне, сярод камення на адхонах, асабліва на запасных пуцях, дзе пішчом лезе з-пад сатлелых у зямлі шпалаў і спавівае паржавелыя рэйкі…

І па простай асацыяцыі з рэйкамі і шпаламі так захочацца раптам апынуцца ў цягніку, каб ехаць, ехаць — няважна куды: абы перастук колаў, тамбур з пахам цыгарэтнага дыму, вугальнага гару і прыбіральні, начныя агні за вакном, станцыі з пустымі перонамі, з цёмнымі абрысамі пірамідальных таполяў; і галоўнае — абсалютнае веданне, што неўзабаве так яно і будзе, хаця б таму, што жыву ж я, а пакуль чалавек жыве, з ім можа здарыцца ўсё, у тым ліку і добрае.

«…О-ой, дзе тая смерць, чаго яна не йдзе, — пазяхнуўшы, кажа Тацяна, мая стрыечная сястра. Яна сядзіць у двары на нізкай лавачцы, выцягнуўшы ногі ў хатніх тапцях, склаўшы на грудзях худыя рукі, я стаю побач, абапёршыся на штыкетнік, трымаю ў пальцах непрыкураную цыгарэту. — Каб вось так лёг ды памер…»

Сястра на дзесяць гадоў за мяне старэйшая, ёй шэсцьдзясят, але гэта яшчэ жвавая бабуля з постаццю дзяўчынкі-падлетка. У светла-ружовай майцы з кароткімі рукавамі, у зялёных з белымі лампасамі спартыўных штанах, на галаве сіняя хустачка. Твар — з маршчынамі пад носам, вузкі і выцягнуты, як ва ўсёй нашай пароды, шчокі ўпалыя, нібы зусім іх няма, паляшуцкія скулкі, наадварот, выпнутыя.

«…А падумаеш, дык добра цяпер жыць! І кампутары, і машыны, і грошы — раней ніколі так добра не было…»

Я слухаю яе і не слухаю. Вакол такі мілы стомлены вечар; сонца мяккае, зусім не зыркае, да таго ж яно ўжо напалавіну села на захадзе за лес, туды, дзе чыгуначная станцыя, а трохі далей — мяжа з Украінай. І вось жа верасень — дзіўны месяц: нічога, акрамя бадылля, не расце ў Тацяніным агародзе, ветрыку няма, ціха, а так моцна, густа пахне кропам, яблыкамі-антонамі і сама востра — упрэлай зямлёй, свежай грыбніцай, — зрэшты, такой парою грыбны пах і ў Мінску, асабліва раніцай, калі расчыніш вакно на кухні, высунешся з кубкам кавы, локці на падваконнік, і яшчэ не паспеў прыкурыць першую цыгарэту. Мне верыцца і не верыцца, што сёння раніцай я без клопату шпацыраваў сабе ў шортах па сваім раёне, гуляў каля метро, у лесапарку, раптам ні з таго ні з сяго схапіў тэлефон, набраў нумар Тацяны — адзінага блізкага чалавека з усёй нашай некалі вялікай радні… Пасля таго, як не стала маці, я да яе калі-ніколі езджу ў вёску ў адведкі. Нашы хаты побач. Яна жыве адна. Сыны, унукі, тым больш нявесткі вёскі не любяць, хоць і блізка ім з горада, наведваюцца рэдка, таму яна так рада маім прыездам, можа хоць нагаварыцца ўволю. Пяць гадзін на маршрутцы — і вось я тут, вельмі цёплым, амаль душным вераснёвым надвячоркам, стаю ў Тацяніным двары — за амаль 400 км ад Мінска і за сто метраў ад роднай хаты. Вунь яна, схаваная за елкаю, мая хата — руку працягні. Толькі ўжо даўно там гаспадарамі чужыя людзі. Купілі хату разам з зямлёй пад дачу. Першае, што зрабілі, — павыносілі і павыкідалі на сметнік ложкі, маю любімую канапу-«бегемота»… Потым прывезлі з горада сем катоў і выкапалі сажалку на ўвесь агарод. Зрэшты, яны папярэджвалі, што ім трэба толькі ўчастак, адна зямля, таму неўзабаве збіраюцца знесці халупу — зруйнаваць, каб і следу не засталося, а на тым месцы пабудаваць катэдж.

Я адварочваюся, аглядаю Тацянін двор, яе хату — таксама ўжо ўсохлую, маленькую, асабліва ў параўнанні з елкай у канцы двара (той самай, што закрывае маю хату) — гэтая высокая, густалапая, вымахала — на рэдкасць для Палесся, і ўсё яе гоніць у рост далей; памятаю, яна была ростам з мяне, а цяпер высокая жэрдка з круглай антэнай дастае ёй толькі да ніжніх галін. Дворык, калісь знарок абрэзаны — з эканоміі, каб больш зямлі перапала агароду, таксама з кожным маім прыездам робіцца ўсё меншы. А ад вялікага агарода, як па нейкай іроніі, больш ніякага толку: здзірвянеў, зарос бур'янам, палыном, ніхто яго нават не косіць. Тацяна запусціла яго адразу, як пайшла на пенсію. Абсалютна ніякай гаспадаркі яна не вядзе, няма нават курэй; зімы праседжвае ў горадзе ў каторага з двух сыноў, цёплай парой ходзіць па грыбы, сядзіць у двары ці гуляе па вуліцы, глядзіць тэлевізар (дарэчы, мне заўсёды падабалася яе святое гультайства, ёсць у гэтым нейкая роднасць душ, блізкасць натуры — свой, творчы чалавек).

«…Ты глядзіш, што здзічэла ўсё? Раней рваліся, а цяпер чорт бы іх сеяў, гэтыя гароды, засыпся цяпер гэтай зямлёй… хай ён праваліцца… Кажуць, не будзеш засейваць — прыдзем і абрэжам, я кажу — прыходзьце і абразайце, — роўна цячэ Тацянін голас. Прывыкла жыць адна, яна і цяпер нібы гаворыць сама з сабою. — У мяне ўсё ёсць, я ні дбаю. Хіба што ўвесну пару градачак пад акном, трохі цыбулі, ды часнаку, ды радзіскі, а больш нічога, — усё цяпер у дачнікаў можна купіць… І сала, і яйкі, і бульбу, і малако, і гуркі з памідорамі… А хлеб сыны з горада прывозяць, і каўбасу, і вінаград, і фарш на катлеты…»

Каля шула паміж дошак штыкетніка, перад маім носам, тырчыць вышынёй у чалавечы рост куст бараболі-самасейкі. Да шурпатага, як сланечнікавы, лістка прыляпіўся паласаты жук-каларад; нядоўга думаючы, па звычцы яшчэ з маленства нішчыць іх, дзе ўбачыш, падношу да яго кончык запаленай цыгарэты — жук падае ўніз, як сухая ягадзіна, пакінуўшы на зялёным лісце аранжавую пляму. Да шула прыкручаны дротам латуневы рукамыйнік. Адразу за веснічкамі, што вядуць у агарод, — нізкі квадратны калодзезь. На накрыўцы з ацынкаванай бляхі коса ляжыць «крук» — гладкі, выслізганы рукамі дручок з сагнутым цвікам на канцы. Унізе на дзвюх цаглінах дошка, каб ставіць вядро, побач, пад штыкетнікам у вымоіне, куды плюхаюць лішнюю ваду, некалькі вастралістых кусцікаў фіялетавых касачоў, «казакі» — у нас завуць. Справа і злева ад студні, адна ля штыкетніка, другая ў агародзе, дзве старадаўнія яблыні, з дробным лісцем, хворай карой — старыя да таго, што ўжо не даюць пладоў; ды і раней, памятаю, у маладых іх, яблыкі былі нясмачныя, цвёрдыя, як камень, але за голле трымаліся з усіх сіл, не хацелі ні струшвацца, ні ападаць, віселі, калі ўжо прымаразак браў і не заставалася на галінах ні лісціка. Ні ў кога ў вёсцы больш такіх не было, ніхто не ведаў, што за гатунак, затое ніхто на іх і не кваліўся, не латашылі па начах, таму грады былі цэлыя. Неяк маці паслала мяне назбіраць іх кабану –каб паглядзець, што атрымаецца; насыпалі поўнае карыта, парсюк з гарачкі кінуўся грызці, зачаўкаў і раптам застыў, разявіўшы зубаты рот, нібы хацеў праз сілу ўсміхнуцца; з рота пабегла сліна, сутарга пачала зводзіць шчэлепы — і яму, і нам, на яго гледзячы, — а ён жаласна, з няшчасным выглядам пазіраў на нас прыплюснутымі, поўнымі слёз вочкамі з белымі вейкамі. Я тады не ведаў, што ў іх, як і ў людзей, можа быць аскома.

«…Грыбоў гэтым годам — а браце! — цяпер Тацянін голас з кузьма-чорнаўскімі інтанацыямі («а браце», «чалавеча», «добра кажа»). — Ніводзін год такога не было, каб так расло ўсё. Што на градах, у каго соткі, што ў лесе — аж страшна, як перад вайной, і хлопчыкі нараджаюцца… А ўжо чарніц! лісіц! — я столькі ніколі не бачыла. Толькі страшна, усё

зарасло, як джунглі, я баюся таго лесу, столькі ў ім гадасці: і ласі, і козы, і ваўкі, і яноты, а ўжо кабаноў! — усё зрылі лычамі... А то чуеш, я табе раскажу, адзін раз так перапужалася: што там такое робіцца каля рэчкі?!. Аж то ліса вожыка качае! Хоча ў ваду закаціць, каб ён выдаўжыўся! А яна тады з-пад нізу кіпцюрамі шкрэб па жываце...»

Веснічкі на вуліцу самі сабой пачалі памалу адчыняцца, і з вуліцы паміж шулам і веснічкамі, штурхаючы іх галавой і бокам, прашыўся кот, белы з чырвонымі вачыма, вялы, хваравіты з выгляду, як усе альбіносы; не даходзячы да нас, за метр спыніўся і пачаў церціся выгнутай спінаю аб штыкетнік.

«Не галодны, — сказала Тацяна. — З вашай хаты сюды ходзяць. А яна, добра кажа, па мне хай дома чалавека не будзе, абы кот быў. Хай яны падохнуць, тыя каты... А то чуеш — раз уночы як зрабілася: гром, маланка, бура, канец свету, навальніца! Шыбы звіняць, сыплюцца, нешта лопаецца, нешта падае!.. Я спрасонку так і падумала: вайна, тут жа да Украіны во, даплюнуць можна... Я з ложка — ды пад падлогу ў склеп, а яно нешта — ды па нагах! ды пад сарочку! Я назад — а ў хаце зноў як трэсне, як бухне! — я зноў у падполле! Цырк... Пакуль не здагадалася ды не запаліла свечку, ды пад абраз, ды пачала маліцца — от тады толькі пачало сціхаць... А як развіднела, узяла ліхтарык, заглянула ў тое падполле, а там — мурашнік, шар з мурашак, як футбольны мяч, нейкіх рудых, маленькіх, як пчаліны рой... Перш хацела бензінам спаліць, а як ты пад хатаю спаліш... Акрапіла вадою, змяла венікам у вядро ды ў рэчку занесла высыпала...»

Уверсе, на заходнім баку елкі і на вершалінах яблыняў яшчэ залаціліся рэшткі сонца, а тут, у двары, ужо сутонне. Вось-вось сцямнее. Мне трэба было пазваніць у Мінск. У нізкім двары не браў тэлефон, і я выйшаў на вуліцу (альбінос — следам). На вуліцы быў новы, месяц назад пакладзены асфальт, тады ж і саму вуліцу падсыпалі, паднялі больш чым мо на метр — і тут, стоячы на гэтым нязвыкла высокім насыпе, я не ўтрымаўся, крадком зірнуў на сваю хату... У гэты момант адно з трох вакон, крайняе, злавіла шыбкай апошні сонечны промень, бліснула ў вочы, нібы прывіталася, — і так соладка і горка сціснулася сэрца! Менавіта каля гэтага я, малы, любіў чытаць вечарамі, у сутонні, прыпадаючы грудзьмі да падаконніка, носам водзячы па старонках... Усё, схавалася сонца. І адразу пацягнула ветрам, зашапацелі, затрымцелі лісцем яблыні.

Мы зайшлі ў веранду, Тацяна ўключыла святло, мы прыселі за стол выпіць па чарцы. І ўсё пад рэфрэн роўнага Тацянінага голасу; яна расказвала, як былі ў яе куры, рабая і чорная, і пацукі (Таня казала — «крысачы») навучыліся красці з-пад іх яйкі, проста з кубла — адзін лягаў на спіну, абхопліваў лапамі яйка, прыціскаў да жывата, а другі цягнуў за хвост... З веранды на двор, на траву падала паласа святла, таўкліся, кружыліся, танцавалі на мяжы светлага і цёмнага раннія начныя матылькі — соўкі, тоўсценькія, з маленькімі, як у молі, крыльцамі, і, гледзячы на іх, я адчуваў, што ў мяне ў самога кружыцца галава, тахкае сэрца, ходзіць у грудзях цёплая хваля: ці то ад Тацянінай самагонкі, бурштынавай, як віскі, з пахам свежага хлеба, ці то нарэшце пачаў адбывацца ўва мне пераход ад сузірання, накаплення — да рэалізацыі.

Праз адчыненыя дзверы віднеўся кавалак неба, яшчэ не зусім цёмнага, але ўжо засеянага дробнымі мігатлівымі зоркамі, і адна, самая бліжняя, самая яркая, марудна перасякала неба — рухалася з усходу на захад, ледзь пульсуючы, пакідаючы за сабой роўненькі, як хто вёў алмазам па шкле, белы след.

Стракатая коўдра чалавечых лёсаў

Усе кнігі, што маю ў бібліятэцы, трапляюць да мяне пераважна двума шляхамі. Першыя, збольшага, выпадковыя (інтуітыўна купленыя ў кнігарні, прэзенты, спадчына бацькоў), другія — па ўласнай пастанове «набыць і пачытаць». Сярод апошніх — чарговы томік бібліятэчкі «Радыё Свабода», кніга Змітра Бартосіка «Быў у пана верабейка гаварушчы».

Займець кнігу мне захацелася не праз збіранне серыі — яна, як і ўсе падобныя выдавецкія лінейкі, вельмі няроўная і розная, — а выключна з прычыны цікавасці да перадачы. Пачутая аднойчы на хвалях радыё, яна прыцягнула маю ўвагу назаўсёды. Канечне, як і бальшыня слухачоў, на ўсе выпускі я не патрапляў, але і тыя асобна ўхопленыя гісторыі пакідалі моцнае ўражанне ды запаміналіся надоўга. Яшчэ адной прычынай была прыемнасць, што аўтар сімпатычнага «Чорнага пісталета» зноў узяўся за пяро.

Атрымаўшы кнігу, я ранінім ранкам сеў за яе з кубкам кавы і... устаў, загарнуўшы апошнюю старонку, толькі абедам. Ад пачатку чытання мяне ахінула адчуванне ўтульнасці — нібы я, малы і сонны, сяджу на прыпечку ў вясковай хаце і, прымружыўшы вочы, слухаю гісторыі незнаёмых людзей. Яны, розныя — вясёлыя і страшныя, павучальныя і абсурдныя — ахутвалі мяне стракатай, пашытай з рознакаляровых лапікаў коўдрай. Менавіта так: стракатая коўдра чалавечых лёсаў, жывая добрая гісторыя — гэта першае ўражанне ад кнігі...

Некаму, пазбаўленаму схільнасці да падобных лірычных сантыментаў, падасца, што кніга ёсць хутчэй чарговай спробай напісаць сваю кароткую гісторыю Беларусі. Няхай так. Але з той агаворкай, што гэтая гісторыя напісаная надзвычай сціплым аўтарам са словаў гэткіх жа сціплых апавядальнікаў, што і робіць такую «кароткую гісторыю» сапраўды народнай, пазбаўленай акадэмізму, а значыць, і залішняга пафасу.

Заўважнай рысай кнігі сталася непадробная шчырасць суразмоўцаў. Тая, сапраўдная, якой не вучаць на журфаках і супрацьстаяць якой можна толькі гэткай жа шчырасцю пытанняў. Радасная і важная справа. Бо гэты просты і смешны гаварушчы верабейка мацней за грунтоўныя гістарычныя доследы супрацьстаіць усім абрыдлым партызанскім мемуарам, саўдэпаўскай хлусні і тэлеванітам пра тое, як добра было беларусам пры СССР. Непрыхарошаная, аглухлая, падслепаватая, з кепскім пахам з рота сама беларуская памяць у кароткіх парывах шчырасці сведчыць пра тое, чаго ад яе не хацелі чуць ніколі. Нават тады, калі пісалі пра вогненную вёску...

Змітру Бартосіку ўдалося ўнікнуць такога папулярнага цяпер смакавання чарнухі. Жахі і трагедыі не прыцягнуты ім знарок, яны настолькі арганічна спалучаюцца з гумарам і пазітывам тутэйшай філасофіі, што ствараецца ўражанне сапраўднага жыцця.

Напрыканцы адзначу, што не варта ўспрымаць гэтую кнігу як звычайныя запісы-нататкі журналіста. Дыхтоўнае ўступнае слова, якое складаецца не са звыклых дзяжурных абзацаў, а з дзясяткаў старонак, поўнае глыбокіх і цікавых падсумаванняў, якія разам з гісторыяй паўсядзённасці ў гутарках-абразках выдаюць на тое, што аўтара можна павіншаваць з добра зробленай працай, а чытача з вартай кнігай на паліцы.

Усевалад Сцебурака

І рэхам у сэрцах адзавецца...

С. С. Лаўшук. «Праз церніі да брамы неўміручасці: Кандрат Крапіва і беларуская драматургія» (Мінск, «Беларуская навука», 2016. — 267 с.)

У беларускай літаратуры творчая індывідуальнасць Кандрата Крапівы ўзвышаецца велічна, непаўторна і ярка.

Яго творчасць, пачэснае месца ў якой займае драматургія, — цэлая эпоха ў нацыянальным мастацтве. Менавіта драматургічнай спадчыне К. Крапівы прысвечана новая кніга члена-карэспандэнта НАН Беларусі, доктара філалагічных навук, прафесара Сцяпана Сцяпанавіча Лаўшука. Трэба адзначыць, што драматургію Крапівы літаратуразнаўца даследуе шмат гадоў: раней з-пад яго пяра выйшла грунтоўная манаграфія «Кандрат Крапіва і беларуская драматургія» (1986, перавыданне 2003), у якой яскрава быў выяўлены шлях слаўтага сатырыка ад байкі да камедыяграфіі.

У новай кнізе С. Лаўшук праводзіць даследванне творчасці К. Крапівы на шырокім, у тым ліку і новым, факталагічным матэрыяле, грунтуючыся на прынцыпах сапраўднага гістарызму і сучасных метадаў гуманітарнай навукі. Драматургія пісьменніка паўстае перад чытачом не толькі ў кантэксце злабадзённасці гістарычнага часу, калі яна стваралася, але і не менш актуальным яе гучанні ў часе цяперашнім. Гэта дазволіла аўтару прадставіць сённяшняму чытачу шматмерны, адметны і праўдзівы вобраз таленавітага пісьменніка і грамадскага дзеяча, які зрабіў велізарны ўнёсак у развіццё і ўзбагачэнне беларускай літаратуры, навукі, культуры і мастацтва не толькі мінулага, але і ўжо бягучага XXI стагоддзя.

Відавочная каштоўнасць гэтай кнігі яшчэ і ў тым, што яна дапамагае сённяшнім тэатральным дзеячам па-новаму прыгледзецца да багатай драматургічнай спадчыны К. Крапівы і ўбачыць новыя магчымасці ў іх сцэнічным увасабленні.

Тэатр як від мастацтва за некалькі тысячагоддзяў сваёй гісторыі не змяніў сваёй галоўнай сутнаснай эстэтычнай прыроды: сцэнічнае мастацтва праяўляецца праз чалавека і для чалавека. Вось чаму значэнне драматургіі было, ёсць і будзе вызначальным для паспяховага развіцця сцэнічнага мастацтва. Менавіта пра гэта яскрава сведчыць унікальны вопыт супрацоўніцтва купалаўскага тэатра з К. Крапівой. Іх магутны і своеасаблівы творчы «дуэт», як выразна і пераканальна паказвае аўтар кнігі, прынёс багаты творчы вынік: спектаклі паводле п'ес К. Крапівы заўсёды ўспрымаліся гледачом з вялікай цікавасцю, шчыра і ўдзячна. А гэта азначае, што тэатр разам з драматургам годна выконвалі сваю культурную і грамадскую функцыю.

Сёння ўжо новыя пакаленні беларускіх рэжысёраў і акцёраў звяртаюцца да спадчыны драматурга і ствараюць выдатныя пастаноўкі. Адзін з апошніх прыкладаў — адметны спектакль «Хто смяецца апошнім» у Мінскім тэатры-студыі кінаакцёра, стваральнікі якога былі адзначаны спецыяльнай прэміяй Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь дзеячам культуры і мастацтва.

Цяпер — новая рэчаіснасць, новыя праблемы і выклікі. Хочацца верыць, што сучасныя беларускія дзеячы сцэнічнага мастацтва знойдуць шляхі вырашэння складаных задач. У тым ліку і за кошт глыбокага асэнсавання тых здабыткаў і таго вялікага плёну, што прынесла актыўнае творчае супрацоўніцтва майстроў сцэны з К. Крапівой. Яго п'есы, як вельмі пераканальна паказвае і даказвае С. Лаўшук на старонках сваёй кнігі, прыносілі ў тэатр жывую, вострую сучаснасць, багацце чалавечых характараў, цікавыя сюжэты, сакавітую мову, шматгранныя адценні народнага гумару, тонкую іронію, бязлітасную сатыру і героіку народнай барацьбы. Шмат разнастайных, жыццёва-праўдзівых вобразаў, створаных акцёрамі ў п'есах К. Крапівы, увайшлі ў скарбонку не толькі беларускага, але і еўрапейскага драматычнага мастацтва.

Кніга С. Лаўшука выклікае мноства розных думак, пачуццяў, пытанняў пра сённяшнюю літаратуру, мастацтва, рэчаіснасць. У гэтым галоўны вынік аналітычных намаганняў аўтара, якому ўдалося не толькі намаляваць уражлівы партрэт Крапівы-драматурга, але і адказаць на многія актуальныя пытанні далейшага развіцця беларускай культуры і яе ролі ва ўмацаванні беларускай дзяржаўнасці ў сусветнай прасторы XXI стагоддзя. Таму да яе з вялікай цікавасцю звяртаюцца не толькі дзеячы літаратурнай і мастацкай творчасці, але і шырокае кола дасведчаных чытачоў. Безумоўную карысць кніга прынясе як вучням старэйшых класаў, так і студэнтам гуманітарных і творчых вучэбных устаноў, бо напісана гэтая праца аўтарам не толькі з глыбокай і дакладнай навуковасцю, але і з вытанчаным літаратурным майстэрствам, а ў асобных выпадках і адметнай гумарыстычнай афарбоўкай, што надае выданню пэўную адметнасць і прывабнасць. А ў цэлым аўтару ўдалося галоўнае, прынцыпова важнае: зацікавіць патрабавальнага сучаснага чытача асобай выдатнага пісьменніка і грамадзяніна, тым самым абудзіць пачуцці павагі і непрыхаванага гонару за нацыянальную культуру і нашу дзяржаву.

Вячаслаў Іваноўскі

Сагрэцца словам пасярод зімы

Абрыдлі і назылелі ўжо гэтыя калялітаратурныя пасылы калі пра не ўпадак, дык пра летаргічны сон нашага нацыянальнага пісьменства. Мабыць, людзі звяртаюць увагу на не лепшыя творы і чытаюць не тыя кніжкі.

Як чалавек, які пакуль яшчэ пільна адсочвае сучасны літаратурны працэс, запэўніваю вас, што і сёння ў нас дастаткова як старэйшых, так і маладых паэтаў і празаікаў, адораных боскім талентам, а бальшыня нашых аўтараў, перастаўшы традыцыйна «мыць раму», пачалі разглядваць і бачыць праз вымытае шкло праясненую карціну сучаснага свету і аддаленую перспектыву чалавечага жыцця...

Спашлюся хаця б на публікацыі часопіса «Дзеяслоў» па выніках прамінулага, 2016 года. А колькі твораў і кніг выйшла ў свет у іншых перыёдыках і выдавецтвах! Таму давайце да роднай літаратуры ставіцца па магчымасці аб'ектыўна.Чытаць яе, любіць, перажываць з ёй і за яе, ганарыцца ёю.

Цяпер спынімся на публікацыях апошняга (86-а) нумара часопіса за 2016 год.

Лірычная балканская балада «Алека» **Уладзімера Арлова,** заснаваная як бы на рэальнасцях аўтарскага жыцця, усё ж ма́е фантасмагарычны характар, «вылуплены» з падсвядомых асацыяцыйных напластаванняў гістарычнай памяці. Метамарфозы сучаснага нацыянальнага розуму на фоне падступаючай агрэсіўнай імперскасці ды глабальнай прагматычнасці.

хто гэта сказаў пра час:
мы тут былі і адбыліся?
маўляў мілы прытулак
пяшчотны і эфемерны
твой варыянт пазбаўлены лірыкі:
былі і не адбыліся
развеяліся ў экзістэнцыйным тумане
у мірным пяшчотным прытулку
дзе над ложкамі схіляюцца
пачвары і дэманы

Што да прозы **Віктара Казько,** то ўласна я не асмеліўся б яго філасофскія развагі пра чалавечае жыццё жанрава назваць апавяданнямі. Хутчэй гэта роздумна-сузіральныя, адстароненыя ад агульнапрынятых клішэ развагі пісьменніка на схіле свайго чалавечага і творчага веку пра сутнасць зямнога жыцця... Чытанне нялёгкае, падчас перагружанае псіхалагічнымі напластаваннямі, месцамі груваткае і непраходнае, асабліва для чытача, прызвычаенага да лёгкаважнай белетрыстыкі. Той жа, хто здолее дачытаць і вызваліцца з-пад цяжару абрыненага, пераасэнсуе і ўсвядоміць яго — выпрадзе з гэтай густа збітай тэкставай кудзелі балюча-праўдзівую сурову нітку чалавечага досведу і нашага зямнога існавання ўвогуле.

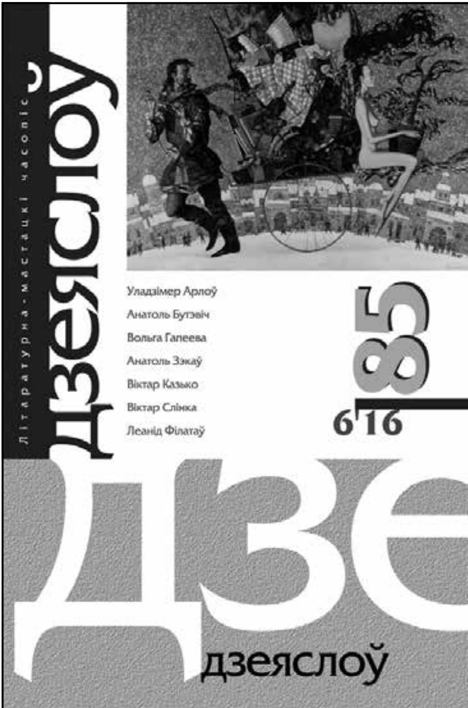

Вось некалькі цытат для агульнага ўяўлення творчай задумы пісьменніка і абгрунтавання вышэй сказанага:

«Я даўно спатыкаўся на неіснуючым сабе. Здагадваўся пра гэта са сноў. Мо адзінай, непапраўленай і непрыкрашанай праўды на гэтым свеце. Існай праўды пра нас у прасторы, часе і Сусвеце. Здагадваўся, падсвядома ведаў і зацята адвяргаў веданне. Па сваёй жа ахвоце і пад прымусам...

Я ж толькі пясчынка, бляклая кропелька ранішняй расы ці крыві ў стваральнай гліне, торфе задумлівага і не ачулага яшчэ Палесся, у які на імгненне праблісну і таксама імгнення знікну, патухну. А Зямля — несмяротнае ўлонне незнішчальнай жарсці апладнення сусветна карысней, хаця часам і непатрэбнай гідотнай існасці...»

Лірычны песімізм вершаў Ан**атоля Зэкава** («Белае і чорнае») нагадвае грахоўную споведзь аўтара і замольванне ім уласнай віны перад Айчынай, народам і каханай жанчынай... Тэксты пра каханне не надта ўразілі. Астатняе трымае на нервовым узводзе. Асабліва ўрэзаліся ў памяць наступныя строфы:

З вакна ты выйшаў на карніз
і, стаўшы на яго, смяешся.
Усё блазнуеш, Толік Сыс?
Ой, не блазнуй,
а то сарвешся!
Глядзіш на нас ты зверху ўніз
і там, высока, на карнізе,
ты адчуваеш, Толік Сыс,
што нам нашмат страшней унізе.

Раман **Валерыя Казакова** «Чорны кот» (друкуецца заканчэнне) — адна з лепшых, на маё меркаванне, публікацый часопіса за 2016 год. Гэта сюжэтна інтрыгоўны, можна сказаць, прыгодніцкі расповед пра некалькі пакаленняў беларусаў (даваеннага, ваеннага і пасляваеннага часу ажно да нашых дзён), якіх лёс выпрабоўваў і працягвае экзаменаваць на годнасць *«людзьмі звацца»* — усведамляць сябе нацыяй. Нямала чытачоў ужо займелі інтрыгу і станоўчы ўражанні ад твора, прачытаўшы пачатак гісторыі ў папярэднім нумары «Дзеяслова». Не думаю, што яны расчаруюцца, дачытаўшы раман да канца яго першай кнігі. Ну і будзем чакаць ад пісьменніка працягу расповеду — ужо пра нас саміх.

Вось запамінальны і, на мой погляд, ключавы маналог рамана, укладзены аўтарам у вусны вучонага Яўгена Леанідавіча, які прайшоў савецкія турмы і гітлераўскія канцлагеры: *«Незалежнасці ў нас не было ні пры паляках, ні пры царах, ні пры бальшавіках, ні пры фашыстах, няма яе фактычна і сёння. Існавала ды існуе толькі барацьба за гэтую жаданую незалежнасць, і яна будзе існаваць нават пасля таго, як гэта незалежнасць будзе намі здабытая. Шмат каму свабода здаецца недастатковай, няпоўнай, і тады абавязкова знойдуцца людзі, якія кінуцца заклікаць іншых да сапраўднай незалежнасці, фактычна — да незалежнасці ад саміх сябе. Усё можа быць. І яшчэ запомні, дачка: большасці людзей ніякая незалежнасць не патрэбная, яны яе лічаць падманам, прыдуманым габрэямі, каб дурыць людзям галовы і рабіць свой гешэфт; магчыма, і яны маюць рацыю. Па-другое, незалежным можа быць толькі чалавек, але калі незалежныя людзі збіраюцца ў нейкае таварыства і ў ім застаюцца, яны дабраахвотна губляюць частку сваёй незалежнасці, і гэта свядомы выбар. Дык вось галоўная задача і твая, і мая, і ўсіх нашых аднадумцаў — выхоўваць, гадаваць незалежнага чалавека, а для гэтага патрэбен мір і толькі мір, патрэбна вера ў будучыню, барацьба за захаванне мовы, побыту, культуры, і яшчэ тэрба тое, што старажабытныя называлі гуманізмам».*

Паэтычная нізка **Віктара Слінкі** («Вымаўленае ўслых») — якраз той выпадак, калі над вершамі *пакутуюць,* як над філасофскімі трактатамі. Калі ў час чытання проста фізічна адчуваеш — узляцець паэзіі над гэтым гняздом, звітым з сплётаў суб'ектыўных філасофскіх разваг і метафарычных адхіленняў, неймаверна цяжка. Але я ўсё ж параіў бы вам заглыбіцца ў яе нерушныя нетры, каб адчуць нязведаную асалоду ад хаця б некаторых асобных яе праяў. Ну, вось як гэтай, да прыкладу:

А я люблю шаптацца з цішынёй
Аб нечым не сваім, а толькі ейным.
Яна мяне накрыла даланёй,
Сярод пакліканых назваўшы верным;
Што саладзей за боль і горыч ран,
якія з горкім болем зарастаюць?
Руіны верша адбудуй, як храм;
Стань ворагам усім сваім сябрам
Ці новым стань — цябе такім не знаюць.

Сентыментальна-рамантычнае апавяданне пра юначае каханне, напісанае ў традыцыйным стылі («Балбес, або Заканы Колік»), друкуе **Анатоль Бутэвіч.**

Публікуецца нізка аголена-лірычных вершаў **Волі Чайкоўскай** («Зялёная тонкая вечнасць»). Мне асабіста верыцца, што, як піша паэтка:

У гэтых драўляных сказах –
Уся сутнсць усіх маіх
Былых
Дасягненняў,
Позіркаў,
Вершаў,
Аргазмаў.

Анатоль Бароўскі прапануе чытачам азнаёміцца з урыўкам з яго рамана пад назовам «Гетману адданы» (пра дзяржаўную і ратную славу князя Канстанціна Астрожскага). Праўда, пра сам будучы раман («Кузня») па невялікім фрагменце пакуль гаварыць цяжка. Але па архіўных і летапісных вытрымках ды спасылах нельга не заўважыць карпатлівую і плённую працу пісьменніка над гістарычным і літаратурным матэрыялам. Будзем спадзявацца на ўдачу твора ў цэлым.

Новыя вершы **Міколы Кандратава** («Галасы») сталыя і суперажытыя аўтарам. Нават там, дзе паэт церпіць паразу, адчуваецца ўпарты мастацкі пошук: чалавека — у натоўпе і гармоніі — у стыхіі.

Часопіс працягвае публікацыю «Віленскіх казак» **Адама Глобуса.** Неардынарныя, але дасціпыя, кароткія па аб'ёму тэксты вызначаюцца непрадказальнымі матывамі і высновамі, безумоўна, не без канчатковага волевыяўлення аўтара.

Асобныя думкі і пачуцці ў адносна маладога паэта з Нясвіжа **Андрэя Козела** даволі выверaныя і празрыстыя, а вось бальшыня вершаў яшчэ ў працэсе крышталізацыі і ўдасканалення. Аднак лакальныя ўдачы ёсць. І зважаючы на тое, як працуе аўтар са словам, абавязкова яшчэ будуць:

Верш недапісаны лёг на стале...
Можа, мне мроіцца? Можа, і не?
Слоў не хапае — узяць — дапісаць.
Лёг я на ложак — не хочацца спаць.
Што мне падкажа апошні радок —
дым тытунёвы, гарбаты глыток?

Ужо з дзясятак гадоў ведаю **Вольгу Гапееву** як арыгінальную і таленавітую паэтку. А тут — п'еса! Я, сказаць па шчырасці, не вялікі аматар драматургіі, таму адразу адклаў яе прачытанне напаследак. І, ведаеце, — не расчараваўся. П'еса «Там» (у чатырох дзеях) напісаная ў гратэсквым стылі, з відавочным феміністычным ухілам. Спецыфічны, падчас іранічны, погляд на сацыяльнае становішча жанчын у нашым грамадстве. Можна беспамылкова сказаць, што гэтая п'еса, кажучы словамі Джавані, не што іншае, як *«выдумка маёй галавы»,* і ўсё ж... Няблага было б ёй патрапіць па вочы добраму рэжысёру беларускага тэатра.

Друкуюцца крытычныя артыкулы і рэцэнзіі **пераможцаў конкурсу маладых літаратараў «Экслібрыс»** (Антося Уласенкі, Алены Карп, Дар'і Латышавай і Паліны Пiткевіч).

Наш чытач мае магчымасць з захапленнем (і падтэкставым намёкам) пазнаёміцца з нашумелай казкай «Пра Хвядоса-стралка, здатнага дзецюка» выдатнага актора **Леаніда Філатава.** Кожным беларускім словам фігуральна і адпаведна ўклаўся ў рускі арыгінал перакладчык **Макс Шчур.**

Працягвае знаёміць чытачоў з партрэтамі сваіх калег і сучаснікаў (М. Аўрамчык, В. Вітка, М. Танк) літаратар і выдавец *Кастусь Цвірка.* А ўвесь цыкл успамінаў павінен неўзабаве аб'яднацца пад адной вокладкай яго новай кніжкі «Човен майго часу».

Гісторык **Станіслаў Рудовіч** піша пра малавядомую публіцыстыку Змітрака Бядулі («Устань, пакрыўджаны народ!»), а таксама пра неабазнаны бакі яго грамадзянскіх і нацыянальных поглядаў. Тут жа змешчаны і некаторыя артыкулы **З. Бядулі,** пра якія вядзецца гаворка.

Вельмі цёплы, душэўны і глыбока-разважлівы літаратурны нарыс («Тры дні на радзіме паэта») пра жыццё і творчасць беспрацьскага паэта Алеся Каско друкуе яго малодшы зямляк і калега **Васіль Дэбіш.**

Арыгінальны погляд на творчасць пісьменніка Барыса Сачанкі прапануе малады драматург **Васіль Дранько-Майсюк.** Аўтар ненавязліва звяжае на тыя прыхаваныя за мітрэнгамі мітуслівага часу адметнасці, якія робяць творцу самавітым і выбітным сярод шэрагу сваіх калег-суайчыннікаў.

Пра незвычайныя кампазіцыі лёсу на шахматнай чорна-белай дошцы Айчыны неардынарнага беларускага чалавека з правіцы (барысаўчаніна Міколу Бельчыка) піша ў сваім эсэ паэт **Васіль Жуковіч.**

Аляксандр Тамковіч гутарыць з **Аленай Пастэрнак,** кіраўніцай Балтыйскага цэнтра пісьменнікаў і перакладчыкаў у Вісбю, што на востраве Готланд у Швецыі, дзе маюць творчы адпачынак і беларускія літаратары. Следам публікуецца падарожная *справаздача* — эсэ «Шведскія канікулы» Веры Лойка, якая нядаўна вярнулася адтуль.

Леанід Галубовіч рэцэнзуе кнігу выбраных вершаў і перакладаў «Адвячорак» Хрысціны Лялько.

Завяршаюць публікацыі нумара рубрыка «Дзеяпіс» і змест часопіса за 2016 год.

Усім свежых літаратурных уражанняў у новым 2017 годзе!

ЛеГал

Будзьма з «Дзеясловам»!

Падпісацца на часопіс «Дзеяслоў» можна ў любым паштовым аддзяленні Беларусі і спраўна атрымліваць яго шэсць разоў на год.

Індэкс для індывідуальных падпісчыкаў — 74813,

Для ведамаснай падпіскі — 748132.

Будзьма разам!

Радзівілы — творцы і мецэнаты

Уладзімер АРЛОЎ

Выйшла ў свет кніга пісьменніка Уладзімера Арлова і мастака Паўла Татарнікава «Айчына. Маляўнічая гісторыя». Яна найперш адрасаваная дзецям і падлеткам, але прачытаць кнігу будзе карысна і дарослым: бацькам, дзядулям і бабулям, настаўнікам. Перад чытачамі «навачаснай» «Літаратурнай Беларусі» — яшчэ некалькі яе раздзелаў.

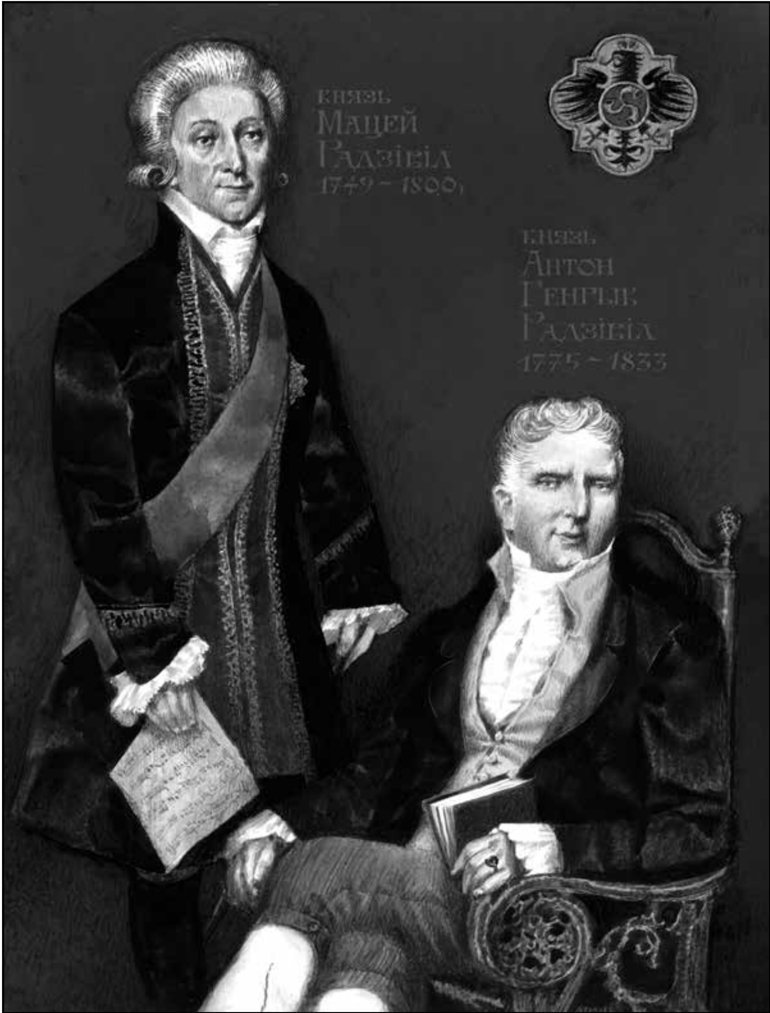

Мушкецёр і сябар каралёў

Пра гэтага Радзівіла можна было б напісаць раман не менш цікавы, чым «Тры мушкецёры» Аляксандра Дзюма. Багуслаў не горш за мушкецёраў валодаў шпагаю, біўся на дуэлях і за гэта нават трапіў у французскую турму Бастылію. Праўда, неўзабаве выйшаў на волю. Дапамагло добрае знаёмства і сваяцтва з каралём Францыі, у войску якога наш зямляк займаў пасаду палкоўніка.

Жыццё Багуслава Радзівіла заўсёды было поўнае прыгодаў. Неяк ён выратаваў жыццё шведскаму каралю. Англійскі ж кароль з нагоды прыезду вяльможнага ліцьвіна наладзіў баль і вялікае паляванне. Аднойчы князь трапіў у палон да татараў, але выкупіўся за невялікія грошы, бо змог прыкінуцца бедным шляхціцам.

Князя ведалі і як чалавека, які захапляўся мастацтвам. Ён пісаў рэлігійныя песні, збіраў карціны айчынных і замежных мастакоў.

Багуслаў і сам даволі добра маляваў, меў здольнасці архітэктара. Ён зрабіў праект гарадскіх умацаванняў Слуцка, у якім уладарыў. Пасля іх пабудовы гэты горад пачалі называць «бастыёнам Літвы».

Валодаў Багуслаў і пяром. Князь пакінуў цікавае апісанне свайго жыцця — аўтабіяграфію. Нядаўна яна выйшла асобным выданнем па-беларуску.

У сабранай князем бібліятэцы захоўваліся вельмі рэдкія рукапісныя і друкаваныя кнігі на дзясятках моў. Асабліва падабаліся гаспадару выданні, прысвечаныя мастацтву, архітэктуры ды геаграфіі. У гэтым кнігазборы знаходзіўся і старажытны летапіс з мноствам каляровых малюнкаў-мініяцюр. Ён збярогся і вельмі цікавіць сучасных вучоных. На старонках летапісу шмат малюнкаў з гісторыі нашай зямлі. Там можна ўбачыць выявы Рагнеды і Рагвалода, будаўніцтва Сафійскага сабора ў Полацку, бітву на Нямізе, захоп у палон князя Усяслава Чарадзея.

Па імені былога ўладальніка летапіс так і называюць — Радзівілаўскі.

Трэба дадаць, што імя Багуслава Радзівіла добра ведаюць жыхары недалёкага ад беларускай сталіцы Жодзіна. Яны лічаць князя заснавальнікам свайго горада і плануюць усталяваць яму помнік.

Пісьменніца Уршуля

Княгіня Уршуля Францішка паходзіла з даўняга роду князёў Вішнявецкіх. Стаўшы жонкаю гетмана Міхала Казіміра Радзівіла Рыбанькі, яна пераехала ў Нясвіж і зрабілася там сапраўднай гаспадыняй: з густам упрыгожвала замкавыя залы, клапацілася пра архіў і бібліятэку, папрасіла мужа зноў адчыніць друкарню.

Ёй не падабалася тое, што нясвіжская шляхта бавіць час у бясконцых паляваннях, балях і бяседах. Уршуля хацела зрабіць жыццё ў радзівілаўскай сталіцы больш цікавым і разнастайным. З дзяцінства княгіня больш за ўсё іншае любіла тэатральныя пастаноўкі і марыла, каб спектаклі ставіліся і ў Нясвіжы. Для будучага тэатра яна сама пачала пісаць творы.

Першую камедыю Уршулі Францішкі «Дасціпнае каханне» паказвалі ў дзень імянінаў князя Рыбанькі проста пад небам. Знатныя госці ды святары сядзелі на канапах і крэслах, а шляхціцы стаялі вакол сцэны.

Дзейнымі асобамі былі пастухі і пастушкі, лекар, Арлекін і старажытныя багі. Спектакль атрымаўся вельмі вясёлы. Гледачам спадабаліся і смешныя прыпеўкі, жарты ды віншавальныя вершы, якія са сцэны чытала князю-імянінніку багіня палявання Артэміда.

Таленавітая гаспадыня Нясвіжа напісала яшчэ пятнаццаць камедый і трагедый. Апрача іх яна пакінула ў сваёй спадчыне вершы і творы для дзяцей.

Многія, відаць, памятаюць казачную гісторыю пра зачараваную прынцэсу, якая надоўга заснула. Княгіня зрабіла з гэтай вядомай ва ўсёй Еўропе казкі вельмі цікавы тэатральны твор.

Уршуля Францішка пісала на польскай, італійскай, французскай і нямецкай мовах, але простыя людзі ў пастаноўках часта гаварылі на сцэне па-беларуску.

У 1746 годзе даўняя мара княгіні Уршулі здзейснілася, і ў Нясвіжы з'явіўся сапраўдны тэатр з некалькімі глядзельнымі заламі і сцэнамі.

Радзівілаўскія тэатры

Напэўна, вы нраз хадзілі ў тэатр. А цяпер уявіце, што «машына часу» перанесла вас на два з паловаю стагоддзі назад і вы трапілі ў Нясвіжскі тэатр Радзівілаў.

Жыццё Багуслава Радзівіла заўсёды было поўнае прыгодаў. Неяк ён выратаваў жыццё шведскаму каралю. Англійскі ж кароль з нагоды прыезду вяльможнага ліцьвіна наладзіў баль і вялікае паляванне

Для яго ў прыгожай мясціне на беразе штучнага возера быў пабудаваны адмысловы будынак. Гледачоў сустракала вялікая ўтульная зала, якую асвятлялі пяцьдзясят ліхтароў. Сцэну адгароджвала залацістая тканая заслона з радзівілаўскім гербам.

У тэатры разам з камедыямі і трагедыямі Уршулі Францішкі паказвалі творы французскіх пісьменнікаў Вальтэра і Мальера, а таксама оперы і балеты тагачасных кампазітараў. Ролі выконвалі мясцовыя акторы, спевакі і танцоры — з сялян навакольных вёсак. Побач з імі ў спектаклях нярэдка ўдзельнічалі самі Радзівілы, мясцовая шляхта і афіцэры нясвіжскага княскага войска.

У зале граў аркестр з некалькіх дзясяткаў музыкаў. Гэта былі таленавітыя беларускія сяляне. Аднаго з іх, скрыпача Яна Цэнцыловіча, Радзівілы паслалі вучыцца ў Італію, а па вяртанні прызначылі кіраўніком свайго аркестра.

Здольныя вясковыя хлопчыкі і дзяўчынкі часта разам з княжевымі дзецьмі навучаліся пад кіраўніцтвам вядомых педагогаў у створаных пры Нясвіжскім тэатры музычнай і балетнай школах.

Хлопчыкаў вучылі граць на скрыпцы, флейце, валторне, фагоце... З юнымі талентамі займаліся спачатку настаўнікі, запрошаныя з Францыі і Італіі. Але на змену ім хутка прыходзілі беларусы.

Простага хлопца Антона Лойку, які быў здатным да балета, з Нясвіжа выправілі ўдасканальваць майстэрства ў тэатрах Вены, Рыма і Венецыі. Вярнуўшыся, ён сам удзельнічаў у пастаноўцы балетаў і заслужыў пахвалу самога вялікага князя і караля Станіслава Аўгуста, які прыязджаў у радзівілаўскую сталіцу.

Дакументы сведчаць, што пад кіраўніцтвам Антона Лойкі на нясвіжскай балетнай сцэне выступала болей за трыццаць танцораў. Да нас дайшлі некаторыя іхнія прозвішчы: Багдановіч, Багушэвіч, Віктаровіч, Вольская, Глябовіч, Зданкевіч, Казлоўская... Магчыма, хтосьці з гэтых таленавітых людзей быў вашым продкам.

Тым часам іншы Радзівіл — Геранім Фларыян — адчыніў яшчэ адзін тэатр у Слуцку. Князь любіў спектаклі, дзе адбываліся бітвы, штурмы фартэцый і дуэлі на шпагах. У такіх спектаклях маглі ўдзельнічаць сотні жаўнераў слуцкага гарнізона.

Тэатральная зала Слуцкага тэатра была не менш прыгожай, чым у Нясвіжы. Вялікімі люстэркамі, багатымі крышталёвымі свяцільнямі і размаляванай столлю, а таксама складанымі сцэнічнымі механізмамі яна нагадвала сучасныя тэатры.

Мацей, Антон і «Фаўст» Гётэ

Сярод Радзівілаў нараджаліся таксама таленавітыя музыкі. Найбольшую вядомасць з іх набылі князі Мацей і Антон. Тады, дарэчы, Нясвіж лічыўся адной з еўрапейскіх сталіц музычнага мастацтва.

Мацей Радзівіл пісаў паланезы, серэнады ды іншыя музычныя творы, якія выконваюцца і сёння. Ён стаў аўтарам оперы «Агатка, або прыезд пана», якая пасля Нясвіжа ставілася на сцэнах Вільні, Львова, Варшавы і Любліна.

Князь Антон Генрык Радзівіл вельмі хораша спяваў ды цудоўна граў на дзясятку музычных інструментаў, а з усіх найбольш любіў віяланчэль.

Яшчэ ў маладосці ён пасябраваў з выдатным нямецкім паэтам Ёганам Вольфгангам фон Гётэ. У 1820 годзе Антон напісаў музыку для оперы паводле гётаўскай трагедыі ў вершах «Фаўст». Паэт вельмі ўпадабаў твор нашага суайчынніка, якога назваў магутным талентам.

Антон Радзівіл быў добра знаёмы з усімі знакамітымі кампазітарамі Еўропы. Да яго на гасціны прыязджаў юны Фрыдэрык Шапэн. Пазней ён прысвяціў Радзівілу адзін з сваіх твораў. Прысвячэнне князю Антону было напісанае і на творах Людвіга ван Бетховена («Шатландскія песні», «Імянінная ўверцюра»), Фелікса Мендэльсона (фартэпіянны канцэрт).

Мацей і Антон жылі тады, калі Расея і яе хаўруснікі Аўстрыя і Прусія дзялілі паміж сабой Рэч Паспалітую. Абодва Радзівілы ненавідзелі захопнікаў. Мацей даў волю сваім сялянам — удзельнікам вызвольнага паўстання Тадэвуша Касцюшкі. Прыязна ставіўся да паўстанцкага правадыра і князь Антон.

Ужо ў наш час музычныя творы Радзівілаў былі пастаўленыя беларускімі тэатрамі і набылі другое жыццё.

Смаргонская акадэмія

Па Еўропе грымела слава пра створаную князямі Радзівіламі Смаргонскую акадэмію. Такой школы свет яшчэ не бачыў. Студэнтамі там былі... мядзведзі.

Самі мішкі паступаць у акадэмію не надта хацелі і хаваліся ў лясах. Таму ўсё пачыналася з палявання на маладых мядзведзяў у беларускіх пушчах.

Для навучання «акадэмікаў» рабілі адмысловыя «класы». Спярша будавалі прасторную клетку-хаціну, а потым пад яе дном змуроўвалі печ. Часам такі «клас» рабілі проста ў глыбокай яме на вяршыні пагорка. У яму апускалі клетку з мядзяным дном, а збоку капалі ход, каб пад сподам можна было раскласці вогнішча.

На заднія лапы вучням абувалі плецёныя з лазы ці з вяровак лапці. Распальвалі агонь, які добра награваў дно клеткі. У пярэднія лапы прыпякала, і мядзведзь станавіўся на абутыя заднія. Але надыходзіла хвіліна, калі ад гарачыні не ратавалі і чаравікі.

Працяг на стар. 18 (12) »

Радзівілы — творцы і мецэнаты

Заканчэнне. Пачатак на стар. 17(11).

Тады звер пачынаў «танцаваць» — пераступаў з лапы на лапу. Настаўнік у такт «танцу» граў на дудцы або біў у бубен.

Такія заняткі доўжыліся некалькі месяцаў. Потым звяроў выводзілі з клеткі. Настаўнік зноў браў у рукі бубен. Але вучоны мядзведзь ужо не чакаў, пакуль пачне смаліць у пяты. Пад музыку ён адразу танцаваў і атрымліваў за гэта салодкі пачастунак — пернік або лусту хлеба з мёдам. Настаўнік пытаўся ў касалапага артыста: «Скажы, Міхалка, ці любіш пернікі?» Кемлівы «акадэмік»ківаў галавой і браў з рукі новы ласунак.

Разам з настаўнікамі-павадырамі гадаванцы Смаргонскай акадэміі вандравалі па еўрапейскіх дарогах. Вясёлыя мядзведжыя выступы збіралі шматлікіх гледачоў на кірмашах і народных святах у Польшчы, Нямеччыне, Францыі, Італіі ды нават Швецыі. Нашы чатырохногія суайчыннікі весялілі гледачоў, паказваючы, як цалуюцца закаханыя, як вяртаецца дадому з карчмы падпіты дзядзька, як сварацца кабеты. Вучоныя беларускія мядзведзі ўмелі калоць дровы, насіць ваду з студні, трэсці яблыні, частаваць гасцей.

Кажуць, што князі Радзівілы ездзілі на запрэжаных у карэту мядзведзях з Нясвіжа ў Мір, а то і ў Горадню. Але такія падарожжы не вельмі падабаліся свабодалюбным «акадэмікам».

У Смаргоні вам і сёння раскажуць, як адзін з мядзведзяў не захацеў станавіцца ў запрэжку і, занаравіўшыся, накінуўся на князя Радзівіла. Касалапага артыста ледзь супакоілі пернікамі ды цукеркамі...

Урэцкае шкло і слуцкія паясы

Многія Радзівілы былі добрымі гаспадарамі. У падарожжах па Еўропе яны цікавіліся не толькі балямі, турнірамі ды іншымі забавамі, але і гандлем, ураджаямі, майстэрствам рамеснікаў.

Радзівілы адны з першых адчынілі ў Беларусі мануфактуры.

Мануфактура — гэта прадпрыемства, падобнае да невялікай фабрыкі. На ёй працавалі рамеснікі, але яны ўжо не рабілі, як раней, усю працу ад пачатку да канца сваімі рукамі, а дзялілі яе паміж сабою на часткі. Кожны адказваў за тое, што ў яго атрымлівалася найлепей. Так справа ішла хутчэй. Апрача таго, і прылады працы ў мануфактуры былі лепшыя, чым у простай рамесніцкай майстэрні.

Першая радзівілаўская мануфактура з'явілася паблізу Стоўбцаў у мястэчку Налібакі. Там рабілі рэчы са шкла. Такія мануфактуры называліся гутамі.

Налібацкая гута выпускала больш за сто розных вырабаў: люстэркі, свечнікі, бутлікі і кварты, збанкі, сальнічкі і цукарніцы... Для дзяцей рабілі шкляныя цацкі ды забаўкі: котачак, лісічак, буслікаў, мудрагелісты пацешны посуд.

Захапленне выклікалі налібацкія вырабы з каляровага шкла: рубінавага і смарагдавага, блакітнага і пурпуровага. Госці Радзівілаў са здзіўленнем аглядалі ў Нясвіжскім замку адлітую ў Налібаках вялікую шкляную ванну чысцюткага нябеснага колеру.

Не меншую славу мела яшчэ адна вялікая радзівілаўская гута ва Урэччы непадалёку ад Любані.

Напачатку ўзорам для нашых гутнікаў была прадукцыя Дрэздэнскай шкляной мануфактуры ў Нямеччыне. Але неўзабаве беларускія майстры сталі выпускаць свае непаўторныя рэчы. Іх з задавальненнем куплялі ў Вялікім Княстве Літоўскім і ў Польшчы, у Францыі ды ў Італіі.

Налібацкія і ўрэцкія гутнікі любілі аздабляць шкляныя вырабы выявамі гербаў, жывёл, птушак і кветак, а таксама вясёлых сцэнак з палявання і штодзённага жыцця. На кубках, келіхах і шклянках можна было прачытаць вершы, жарты і пажаданні. Нашыя майстры бліскуча валодалі ўмельствам разьбы па шкле, размалёўвання срэбрам і золатам.

Арыстакраты розных краін замаўлялі на беларускіх гутах сабе партрэты. Вялікі князь і кароль Станіслаў Аўгуст Панятоўскі загадаў, каб у ягоным варшаўскім палацы ў Лазенках на стале стаяла толькі налібацкае шкло.

Шмат якія вырабы з Налібакаў і Урэчча былі выдатнымі мастацкімі творамі. Сёння яны захоўваюцца ў музеях розных краінаў свету.

Заснавала гуты княгіня Ганна Кацярына Радзівіл. Гэта працавітая і руплівая жанчына адчыніла і шмат іншых мануфактураў. Яна хацела, каб вырабы ліцьвінскіх майстроў перасягалі сваім харастом замежныя, і не шкадавала грошай на навучанне здольнай моладзі.

Аднойчы да княгіні прывялі сялянскага хлопчыка з суседняй вёскі, які размаляваў замкавую сцяну. Юны мастак баяўся, што яму за гэта дадуць дубца. Ды Ганна Кацярына засмяялася і сказала: «Добра малюеш. Але каб сцены ў маім замку былі чыстыя, пашлю цябе вучыцца за мяжу».

Вы, пэўна ж, чулі пра знакамітыя ва ўсім свеце слуцкія паясы, праслаўленыя ў вершах і песнях. Гэтыя дзівосныя паясы выпускала Слуцкая мануфактура. Іх ткалі з шоўку-ядвабу і аздаблялі арнаментамі з выявамі валошак, незабудак ды іншых беларускіх кветак. Апрача ядвабу ткачы выкарыстоўвалі залатыя і срэбныя ніткі. Часам пояс насамрэч здаваўся зробленым з чыстага золата.

Паясы мелі даўжыню ад двух да чатырох з паловаю метраў. Яны былі часткаю адзення магнатаў і шляхты. Падобныя паясы, называючы іх таксама слуцкімі, ткалі і ў Польшчы ды Францыі, аднак нашы заўсёды цаніліся непараўнальна вышэй.

Канстанцін Радзівіл грунтоўна даследаваў беларускую мову, звычаі і побыт землякоў-наваградцаў. Ён склаў слоўнік адметных мясцовых слоў, сабраў шмат цікавых прыказак, прымавак і народных песняў

Пане Каханку

Княгіня Уршуля Радзівіл нарадзіла 36 дзяцей, але амаль усе яны паміралі маленькімі. Да сталага веку дажыў толькі адзін — Кароль Станіслаў. Дзякуючы свайму ўлюбёнаму выслоўю ў гісторыю ён увайшоў пад мянушкаю «Пане Каханку». Такімі словамі князь заўсёды звяртаўся да кожнага шляхціча.

Пане Каханку быў самым багатым арыстакратам Рэчы Паспалітай. Ягоная ўласная армія магла паспрачацца колькасцю і ўзбраеннем з войскамі некаторых дзяржаваў. Князь часам вёў сапраўдныя войны з іншымі магнатамі і кідаў выклік самому вялікаму князю і каралю. Аднак найперш ён застаўся ў кнігах і ў людской памяці не праз высокія пасады, а таму, што быў вялікім дзіваком і аматарам самых неверагодных учынкаў і баек.

Пане Каханку называлі ліцьвінскім Мюнхгаўзенам. Ён любіў, да прыкладу, апавядаць, як штурмаваў іспанскі горад Сарагосу. Непрыяцельская артылерыя страляла надзвычай трапна, але князь усё ж здолеў ускочыць на абарончы вал. І толькі тады заўважыў, што ўжо даўно едзе на адной палове каня, бо другую адарвала ядром.

Госці Пане Каханку няраз чулі пра тое, як іхні гаспадар сам сябе выцягнуў за валасы з балота. Або пра тое, як ён злавіў у Налібацкай пушчы чорта і тры дні адмочваў яго ў святой вадзе.

Неяк князю захацелася ўлетку праехаць у санях. Ён загадаў густа пасыпаць ваколіцы Нясвіжскага замка соллю. Ездзіць на конях Пане Каханку было ўжо нецікава, і таму ў ягоныя сані запрэглі вучоных мядзведзяў. Нясвіжцы з гэтага не толькі дзівіліся, але і мелі немалую карысць, бо змаглі на некалькі гадоў назапасіць сабе солі.

Не ўсе князевы забавы былі такія бяскрыўдныя. Ён мог даць загад, каб ягоныя сяляне пазалазілі ў замкавым парку на дрэвы і кувалі, як зязюлі. Тым часам Пане Каханку браў стрэльбу і страляў па няшчасных «птушках» перцам.

Гаспадар Нясвіжа любіў велізарныя бяседы-застолiцы, на якіх частаваў сотні шляхцічаў. Падпіўшы, ён праз меру шчодра адорваў незаможных гасцей. Бывалі выпадкі, калі князь раздаваў бяседнікам усё адзенне, што было на сабе, і заставаўся ў адных нагавіцах.

Відаць, таму, што сам Пане Каханку любіў вандроўкі ды прыгоды, яму вельмі падабаліся цыганы. Мястэчка Мір ён абвясціў сталіцаю цыганскага «каралеўства», а мясцовага жыхара Яна Марцінкевіча адмысловым загадам зацвердзіў цыганскім каралём. Кароль Ян уладарыў у Міры дванаццаць гадоў. Ён збудаваў сабе палац і часта запрашаў князя на гасціны. Пра тое цыганскае каралеўства стварыў цікавую аповесць наш выдатны пісьменнік Уладзімір Караткевіч.

Шмат літаратурных твораў напісана і пра самога Караля Станіслава Радзівіла — Пане Каханку.

«Як запяе наш князь песню...»

Сын кампазітара Мацея Радзівіла — Канстанцін — таксама быў прыхільнікам мастацтва і творчай асобаю. Ён з'явіўся на свет у Рыме, але заўсёды быў патрыётам Літвы-Беларусі. Яго ніколі не вабілі высокія пасады і жыццё ў Пецярбурзе, Варшаве або Парыжы. Князь Канстанцін прысвяціў жыццё культурнай і асветніцкай працы ў родным краі.

Свой маёнтак Паланечку з прыгожым палацам і паркам Радзівіл ператварыў у сапраўдную культурную сталіцу Навагрудчыны. Ён сабраў бібліятэку з чатырох тысяч кніг, каштоўны архіў і багатую калекцыю карцін. У гасцінным князевым палацы часта выступалі музыкі і літаратары. Там любіў бываць знакаміты паэт Уладзіслаў Сыракомля.

Канстанцін Радзівіл грунтоўна даследаваў беларускую мову, звычаі і побыт землякоў-наваградцаў. Ён склаў слоўнік адметных мясцовых слоў, сабраў шмат цікавых прыказак, прымавак і народных песняў. Пяру князя належыць навуковае апісанне беларускіх абрадаў на Каляды, Купалле і Дзяды. Канстанцін захапляўся беларускімі вясельнымі песнямі, якія не толькі занатоўваў, але і сам любіў співаць. «Як запяе наш князь песню, — казалі навакольныя сяляне, — ажно птушкі сціхаюць!»

На схіле дзён, у 1863 годзе, князь Канстанцін дзякуючы свайму вялікаму аўтарытэту здолеў выратаваць Зыгмунта Чаховіча — аднаго з кіраўнікоў вызвольнага паўстання нашых продкаў супроць расейскага панавання. Смяротны прысуд Чаховічу замянілі на дванаццаць гадоў сібірскай катаргі.

Пазней, калі змаганец вярнуўся на радзіму, з ім пазнаёміўся малады Янка Купала. Паэт браў чытаць кнігі з багатай бібліятэкі былога паўстанца і няраз чуў ад яго пра добрыя справы князя Радзівіла.

Малюнкі Паўла Татарнікава

Літаратурная Беларусь

Кіраўнік праекта «ЛІТАРАТУРНАЯ БЕЛАРУСЬ» Алесь ПАШКЕВІЧ. Рэдактар Барыс САЧАНКА.
Тэлефон для даведак: (8-017) 200-80-91. Адрас электроннай пошты: sbp@tut.by